

An Analysis of Verbal Violence Strategies in Constitutional Intellectual Discourses: A Critical Approach to Political Discourse

Nafiseh Allahdadi

Ph.D Student, Political Science, Yasouj
University, Yasouj, Iran

Alireza Samiee Esfahani *

Associate Professor, Department of
Political Science, Faculty of
Administrative Sciences & Economics,
University of Isfahan, Isfahan, Iran

Reza Rezaei

Assistant Professor, Department of
English Language and Literature,
Faculty of Humanities, Yasouj
University, Yasouj, Iran

Reza Dehbanipour

Assistant Professor, Department of
Political Science, Yasouj University,
Yasouji. Iran

Introduction

As a critical discourse analysis, the present study aimed to uncover the verbal violence hidden in the discursive structure of various intellectual tendencies during the Constitutional period in Iran.

* Corresponding Author: asamiee@ase.ui.ac.ir

How to Cite: Allahdadi, N., Samiee Esfahani, A., Rezaei, R & Dehbanipour, R., (2026), "An Analysis of Verbal Violence Strategies in Constitutional Intellectual Discourses: A Critical Approach to Political Discourse", *Political Strategic Studies*, Vol. 28, No. 56, 75- 122.

Doi: [10.22054/QPSS.2025.84517.3576](https://doi.org/10.22054/QPSS.2025.84517.3576)

The central research question is: How can linguistic violence be identified and analyzed in the speeches and writings of different intellectual discourses during the Constitutional period? To address this question, the study employed a descriptive–analytical method. The analysis drew on Ruth Wodak’s framework of critical discourse analysis and Patricia Evans’s theory of verbal violence. These approaches were used to analyze strategies of verbal violence in the discourses of rival intellectuals: on one side, Mirza Malkam Khan and Talibov (representing Western/modernist discourse), and on the other side, Sheikh Fazlollah Nouri and Ayatollah Na’ini (representing religious discourse).

Literature Review

There are significant contributions about intellectual-cum-political discourses in Iran. For example, Tabari (2020), in *Iranian Society During the Period of Reza Shah Pahlavi*, examined the era of Reza Shah’s rule. Hossein Abadian (2019), in *The Crisis of Consciousness and the Development of Intellectuals in Iran*, explored the historical development of intellectual thought in Iran. In *Iranian Intellectuals and Tradition*, Ali-Hosseini (2019) addressed the relationship between Iranian intellectuals and the tradition, examining how contemporary Iranian intellectuals had understood the tradition.

In 2007, Mirsepasi explored some aspects of Iranian intellectualism in the book titled *Iranian Intellectuals: Social Hope and Philosophical Despair*, focusing on the antagonism and othering expressed by Iranian intellectuals toward modernity and the West. Kasravi (2006), in *History of the Iranian Constitutional Revolution*, highlighted the

contributions of key figures who had emerged from among the masses and played a pivotal role in Iran's Constitutional Movement. He also uncovered important aspects of the movement that had remained obscured despite their fundamental significance.

Most of the previous studies have primarily focused on physical or structural forms of violence; however, the present research deals with linguistic violence. Moreover, the current study is significant in terms of the comparative perspective on the Constitutional period and the early Pahlavi era, thereby making it possible to compare strategies of linguistic violence across two distinct socio-political contexts.

Materials and Methods

The present study used a combination of Ruth Wodak's critical-historical discourse analysis and Patricia Evans's theory of verbal violence to describe and analyze verbal violence during the Constitutional period as reflected in the language of prominent intellectuals across different strands of intellectualism. At the level of textual analysis, Wodak's critical-historical discourse analysis focuses on discursive strategies, formulated as five guiding questions (Wodak & Meyer, 2001). These strategies are: (1) referential or naming strategies, (2) predication strategies, (3) argumentation strategies, (4) perspectivization or framing, and (5) intensification and mitigation. In addition to Wodak's model, the analysis relied on Patricia Evans's theory of verbal violence in *The Verbally Abusive Relationship* (2009). Evans identifies several forms of verbal abuse, including: withholding, countering, discounting, verbal abuse

disguised as jokes, blocking and diverting, accusing and blaming, judging and criticizing, defining, undermining, threatening, labeling, and raging or verbal outbursts.

Results and Discussion

Mirza Malkam Khan regarded law and legislation as fundamental principles. Based on his descriptions and explanations, the establishment of law was his central demand, and he viewed legal reform as the essential foundation of progress. This emphasis on law appears in his referential, predication, critical, and offensive strategies. For example, in his discourse he uses weakening and derogatory language—such as referring to people as *alleyway animals* or calling them *a stupid group*—to highlight the need for legal transformation.

Talibov identified the alphabet as the primary cause of the Islamic ummah's ignorance. In his statements, Talibov employed not only a linguistic strategy but also perspectivization and intensification by amplifying the role of the alphabet as the fundamental source of ignorance. At the same time, his argument reflects a form of critical verbal violence, as it attributes the nation's intellectual shortcomings to the inadequacies of the Persian language and script. This is particularly striking given that Persian literature has produced significant and influential works recognized throughout the world.

Sheikh Fazlollah Nouri, speaking with religious authority, categorically rejected constitutionalism. From a jurisprudential (*fiqh*) standpoint grounded in strict adherence to religious beliefs and criteria, he labeled anyone who acted against religion as *lā-mazhab*

(irreligious). Such statements reflect his discursive strategies of disciplinary linguistic, perspectivization, and intensification, through which he reinforces his views. This rhetoric constitutes a form of critical verbal violence, characterized by the outright negation of constitutionalism through religious prohibition (or *harām*). At the same time, this language contributes to verbal confrontation with Western-influenced movements.

Na'ini emphasized freedom, separation, and, in general, the principles of constitutionalism; however, for him, the law itself carried even greater importance. He states that without drafting the constitution, all of the above measures are like shaving one's head. In this analogy—employing predication and perspectivization strategies—Na'ini uses a form of critical verbal violence that includes labeling. By asserting that any emphasis on constitutional reform without a proper legal foundation is futile and ineffective, he intensifies his critique and underscores the indispensability of law.

Conclusion

The present inquiry uncovered verbal violence within the discursive structures of different intellectual tendencies, examining the effects of such verbal abuse on its targets. Overall, the most salient form is the verbal violence used by Western-oriented intellectuals against scholars, the clergy, and religious thought. In contrast, verbal violence within religious discourse—largely produced by clerical scholars—appears to be directed more inward, reinforcing boundaries within the religious discourse, rather than directly confronting Western-oriented intellectual discourse. The verbal violence of this period manifested

through five discursive strategies and in multiple forms, with varying frequency across the two camps. Moreover, consistent with the textual framework, the most prominent type in both discourses is critical verbal violence, as they both were critical of intellectuals. Next in frequency are insults, accusation and blame, and finally labeling, which occur more often than other types of verbal violence. The confrontational stance and rhetorical intensity of Western-oriented intellectuals, along with the destructive force of their language, were among the factors that shaped the course of constitutionalism.

Keywords: Verbal Violence, Constitutionalism, Intellectuals, Clerical Scholars, Discourse Analysis

تحلیل راهبردهای خشونت کلامی در گفتمان‌های روشنفکری مشروطه؛ رویکرد انتقادی به گفتمان سیاسی

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گرایش جامعه‌شناسی سیاسی،
دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

نقیسه الله دادی

دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه
اصفهان، اصفهان، ایران

علیرضا سمیعی اصفهانی *

دانشیار گروه زبان انگلیسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه یاسوج،
یاسوج، ایران

رضا رضایی

دانشیار گروه زبان انگلیسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه یاسوج،
یاسوج، ایران

رضا دهبانی‌پور

چکیده

عصر مشروطه، نقطه عطفی در آگاهی و جنبش‌های سیاسی-اجتماعی ایران معاصر محسوب می‌شود و گفتمان‌های روشنفکری به این دوره بازمی‌گردد. هدف اصلی این نوشتار به پیروی از سنت گفتمان انتقادی و همچنین چارچوب الگوی تفسیری، آشکار ساختن خشونت کلامی نهفته در ساختار گفتمانی گرایش‌های مختلف روشنفکری و تأثیری است که آزارهای کلامی بر قربانیان خود می‌گذارد. پرسش اصلی این است که: «چگونه می‌توان خشونت زبانی در گفتار و کلام گفتمان‌های مختلف روشنفکری در عصر مشروطه را شناسایی و تحلیل نمود؟» برای پاسخ به این پرسش و همچنین پرسش‌های فرعی پژوهش از روش تحلیل گفتمان انتقادی روث ووداک و همچنین نظریه خشونت کلامی «پاتریشیا اوانز» در بررسی راهبردهای خشونت کلامی گفتمان‌های روشنفکران رقیبی چون میرزاملکم، طالبوف (گفتمان غرب‌گرا) و شیخ فضل‌الله نوری و آیت‌الله نائینی (گفتمان مذهبی) بهره گرفته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد نخست، خشونت کلامی در این دوره در تقابل دو گروه متورالفکران و علما هم در مکتوبات آنها یعنی روزنامه‌ها، کتاب‌ها و رساله‌ها و هم موضع‌گیری‌های شفاهی آنان وجود داشته است و دوم؛ خشونت کلامی روشنفکران غرب‌گرا

نسبت به علما بیشتر و صریح‌تر بوده است. تقابل‌گرایی و تأکید کلامی روشنفکران غرب‌گرا و قدرت‌تخریبی زبان آنان از عوامل تأثیرگذار بر روند تحولات مشروطیت بوده است.

واژگان کلیدی: راهبرد خشونت کلامی، مشروطه، روشنفکران، علما، تحلیل گفتمان.

مقدمه

جنبش «مشروطه»، نقطه عطفی در تاریخ ایران معاصر به شمار می‌رود. این جنبش بر آن بود که فرهنگ سیاسی ایران را بر مبنای سنت لیبرالی مدرن بازسازی کند. برای تحقق چنین مقصودی لازم بود که رهبران مشروطه، فرهنگ ایرانی را با مدرنیته درهم آمیزند و در جهت دموکراتیک کردن نهادها و روندهای سیاسی در ایران گام بردارند، از این‌رو چندان شگفت‌انگیز نیست که مشروطیت ایران شکافی عمیق را در اردوگاه علما ایجاد کرد و اختلافات موجود میان اصلاح‌طلبان سکولار و علمای مشروطه‌خواه را بیش از پیش آشکار ساخت (سمیعی اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۳۷). بنابراین با توجه به تأثیرگذاری این دوره و نقش‌آفرینی جریان‌های سیاسی روشنفکری، گفتمان‌های رایج در این دوره اهمیت دارند. روشنفکران ایرانی در دوره مشروطه را می‌توان به دو گروه روشنفکران غرب‌زده و علما (سنتی) تقسیم نمود. نکاتی درباره روشنفکری عصر مشروطه ایران مطرح است که بیان آن خالی از لطف نیست. نکته نخست؛ روشنفکر عصر مشروطه، نه بنیادها و شالوده‌های فکری- فلسفی غرب را به‌خوبی می‌شناخت و نه حتی با لایه‌های اجتماعی- فرهنگی و هویت ملی خودی‌آشنایی کامل داشت. نکته دوم، تمدن مدرن غربی دارای ابعاد مختلف، ولی هماهنگ با یکدیگر است و همین چندبعدی بودن آن باعث فهم ناقص روشنفکر مشروطه از لایه‌های پنهان تمدن غرب بوده است. نکته سوم؛ از میان روشنفکران این دوره حتی یک نفر مقیم اروپای غربی نبود تا ضمن تنفس در فضای مدرن به‌طور مستقیم موفق به درک مدرنیته و تحول‌پذیری این تمدن شود. نکته چهارم؛ روشنفکر مشروطه به هر دلیلی هیچ‌گاه قدم در وادی غرب‌شناسی معقول و منطقی نگذاشته است (بیگدلی، ۱۳۸۵: ۳-۵). بنابراین با چنین ویژگی‌هایی، روشنفکر عصر مشروطه وارد عرصه گفتمانی شد و جریان‌های تاریخی- سیاسی را رقم زد. نخبگان و روشنفکران ایرانی در این دوره با مفهوم اصالت ترقی آشنا شدند.

جریان دیگر که در مقابل دستاوردهای تکنیکی مغرب‌زمین واکنش نشان داد، جریان «احیاء دینی» بود. همچنین در چهارچوب گفتمان روشنفکری غرب‌گرا، تجدد غربی به‌عنوان یک دستاورد ارزنده بشری تلقی می‌شد (میرموسوی، ۱۳۸۲: ۱۶-۱۷). لازم به ذکر

است قشر جدید روشنفکر با ایدئولوژی و نوگرایی اندیشه‌ای، توانستند به فضای اجتماعی رقیبان نیرومندتر (نخبگان سنتی) دست بیندازند و حوزه اقتدار اینان را محدودتر سازند (بروجردی، ۱۳۸۴: ۴۱).

نکته‌ای که توجه به آن در ارزیابی تفکرات روشنفکران غرب‌گرای مشروطه مهم به نظر می‌رسد این است که در میان متفکران اروپایی، اندیشمندان فرانسوی و انگلیسی بیشترین تأثیر را بر روی روشنفکران ایرانی داشتند. اندیشمندان فرانسوی در زمینه نقد دین و مسائل تاریخی و فرهنگی، روشنفکران ایرانی را تحت تأثیر قرار دادند، در حالی که تأثیر متفکران انگلیسی بیشتر با ایده‌های سیاسی مرتبط بود (میرسپاسی، ۱۳۹۳: ۱۳۵-۱۳۶). البته باید توجه داشت که روشنفکرانی مانند طالبوف و آخوندزاده نیز وجود داشتند که اندیشه آنها متأثر از نویسندگان روس بود.

در مقابل روشنفکران غرب‌گرا که مدعی عقب‌ماندگی ایران مشروطه بودند؛ روحانیت تنها گروهی بود که از توانایی بسیج اجتماعی برخوردار بود (بشیریه، ۱۳۹۷: ۲۵۷) و روشنفکران غرب‌گرا سعی کردند تا بتوانند از طریق روحانیت مردم را جلب و بسیج نمایند. میرزا آقاخان کرمانی یکی از روشنفکران این عصر اعتراف می‌کند: «اگر ما از روحانیت کمک بگیریم به اهداف خود زودتر خواهیم رسید» (Milani, 2005: 93). قشر نوظهور روشنفکران در دوره مشروطه، مشروعیت لازم و اعتماد دوسویه را نداشت و برای اعتمادسازی نیاز به قشر سنتی جامعه داشت (بشیریه، ۱۳۷۸: ۱۲۰). در رویکرد علما به مشروطه می‌توان از دو گرایش کلی صحبت کرد: گفتمان علمای مشروطه‌خواه و گفتمان علمای مشروطه مشروعه‌خواه. هر چند هر دو جریان معتقد به برقراری قانون اساسی در کشور بودند اما در جزئیاتی با هم متفاوت بودند. گفتمان علمای مشروعه‌خواه در مشروطه، تنها خواستار اجرای شریعت شد و معتقد بود، شاهان نیز می‌توانند قانون اسلام را اجرا کنند و مجری قانون لزوماً نباید از نواب عامه باشد. برخی از علما نیز نتیجه می‌گیرند که مشروطه نسبت به استبداد در مرتبه دورتری از شریعت قرار دارد (قادری، ۱۳۸۵: ۲۳۵).

پژوهش گران و تحلیل گران همواره در پی ارائه تحلیل توصیفی - روایی از رویدادهای عصر مشروطه بوده‌اند و کمتر از منظر گفتمانی و به‌ویژه خشونت گفتمانی - و پنهانی‌ترین شکل آن یعنی خشونت کلامی - این عرصه را مورد بررسی قرار داده‌اند. بر این اساس، نوشتار در پی پاسخگویی به این پرسش اصلی است که «چگونه می‌توان خشونت زبانی را در گفتار و کلام گفتمان‌های مختلف روشنفکری در عصر مشروطه شناسایی کرد؟» به منظور پاسخ به این پرسش؛ پژوهش در دو بخش ساماندهی شده است؛ نخست از چهارچوب نظری روٹ وداک و پاتریشیا اوانز بهره برده است که به تقابل‌های کلامی که در روزنامه‌ها، کتب و بیانات آنان توجه گردیده است. شرایط زمانی و تاریخی روشنفکران این دوره و همچنین ایدئولوژی و اعتقادات آنان مورد بررسی قرار گرفته و سپس در بخش دوم با رجوع به منابع شفاهی و مکتوب (جراید، رسائل، کتب و ...) و گزینش و استخراج عمده‌ترین و برجسته‌ترین نمونه‌های خشونت زبانی و کلامی این روشنفکران (میرزا ملکم و طالبوف در گفتمان غرب‌گرا و شیخ فضل‌الله نوری و آیت‌الله نائینی در قالب گفتمان روشنفکران مذهبی)، تقابل گفتمانی آنها از نظرگاه روٹ وداک و پاتریشیا اوانز مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

تمهیدات نظری و روش پژوهش

زبان انسان نه تنها ابزاری برای ارتباط و انتقال اطلاعات است، بلکه به گفته آکیلینا (۱۹۵۸)، ما بدون زبان به دلیل نقش‌های حیاتی متفاوتی که برای ما ایفا می‌کند، غیرقابل تصور خواهیم بود (Rabiah, 2012; Munishi, 2018; Sirbu, 2015). این نوشتار از دریچه تحلیل گفتمان انتقادی روٹ وداک به گفتمان‌های روشنفکران مشروطه پرداخته و در این تحلیل گفتمانی، خشونت کلامی آنان را از نگاه پاتریشیا اوانز بررسی می‌کند.

تحلیل گفتمان انتقادی^۱ «زبان را به‌عنوان عمل اجتماعی» می‌بیند (Wodak, 2000, Benke, 2000). توصیف گفتمان به‌عنوان پراتیک اجتماعی، دلالت بر رابطه دیالکتیکی بین یک رویداد گفتمانی خاص و موقعیت(ها)، نهاد(ها) و ساختار(های) اجتماعی دارد

1. Critical Discourse Analysis (CDA)

که به آن چهارچوب می‌دهند (Wodak, 1997: 258). وداک یک مدل تاریخی گفتمان ارائه کرده و معتقد است روابط قدرت، هنجارها، ارزش‌ها و ایدئولوژی‌ها بر تولید گفتمان تأثیر می‌گذارد (Wodak, 2004: 220). بنابراین تحلیل گفتمان وداک، تحلیل گفتمانی تاریخی - انتقادی است.

سه مفهوم کلیدی در رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی وجود دارند: مفهوم قدرت، مفهوم تاریخ و مفهوم ایدئولوژی (Kress/Hodge, 1979: 163)، در این میان گفتمان انتقادی سعی می‌کند از طرح یک رابطه قطعی ساده بین متون اجتماعی، با در نظر گرفتن این بینش که گفتمان توسط سلطه ساختار می‌یابد، اینکه هر گفتمان به‌طور تاریخی تولید و تفسیر می‌شود - یعنی در زمان و مکان قرار می‌گیرد - و ساختارهای سلطه توسط ایدئولوژی‌های گروه‌های قدرتمند مشروعیت می‌یابند، این همان رویکرد پیچیده‌ای است که طرفداران CDA از آن حمایت می‌کنند (Fairclough/ Kress, 1993: 4). این رویکرد تلاش می‌کند تا از حیث زبانی محض فراتر رفته و بعد تاریخی، سیاسی، جامعه‌شناختی و یا روان‌شناختی را در خود بگنجاند (Wodak, 2007: 8). رویکرد تحلیل گفتمانی انتقادی - تاریخی وداک در سطح تحلیل متن، به پنج راهبرد در قالب پنج پرسش توجه می‌کند (Wodak & Meyer, 2001: 44- 93). پنج پرسش وداک عبارتند از:

۱. راهبرد ارجاعی یا نام‌گذاری: در اسناد تاریخی، کنشگران و کنش‌های اجتماعی چگونه نامیده می‌شدند و به آنها ارجاع داده می‌شد؟
۲. راهبرد گزاره‌ای: به کنش‌گران اجتماعی و تاریخی چه ویژگی‌هایی نسبت داده شده است؟ چه پیش‌فرض‌هایی از رویدادهای تاریخی به صورت گزاره‌هایی مستقل مطرح شده‌اند؟
۳. راهبرد استدلالی: گروه‌های اجتماعی با چه فرایندها و طرح‌های استدلالی به توجیه تحسین آمیز یا تحقیرآمیز اعمال یا پذیرش و طرد شخصیت‌های تاریخی به‌واسطه ویژگی‌های مثبت یا منفی آنها اقدام کردند؟
۴. راهبرد منظرسازی: از مجموع نام‌گذاری، برشمردن ویژگی‌ها، تثبیت پیش‌فرض‌ها و در نهایت ارائه استدلال‌ها چه دیدگاه یا منطری رسمیت پیدا می‌کند؟

۵. راهبرد تشدید و تخفیف: بر اساس رسمیت یافتن یک قرائت از واقعه تاریخی، کدام قسمت‌ها از روایت برجسته می‌شود و به کدام بخش‌های روایت بی‌توجهی می‌شود؟ باید افزود میان سه رویکرد نخست همواره مرز دقیقی وجود ندارد و می‌توانند یکسان باشند (Zagar, 2010: 6-7). به نظر می‌رسد این راهبردها از آن جهت اهمیت دارند که سبب گذار از استدلال به نتیجه می‌شوند و به تحلیل محتوای متن با نگرشی انتقادی-تاریخی کمک می‌کنند.

خشونت کلامی از جمله انواع خشونت پنهان است که به شکلی آرام ظاهر می‌شود و لفظ را آلوده به خشم می‌کند. از نظر این مقاله، نظریه خشونت کلامی پاتریشیا اوانز در ترکیب با تحلیل گفتمان تاریخی یا انتقادی وداک در بررسی گفتمان‌های روشنفکری دوره مشروطه، یاری‌رسان است. اوانز (۲۰۰۹) در کتاب خود با عنوان «رابطه توهین‌آمیز کلامی» اشکال آزار کلامی را شناسایی و برمی‌شمارد که عبارتند از:

۱- **دربغ کردن**: این به معنای به اشتراک نگذاشتن عمدی هیچ اطلاعاتی در زمانی که مناسب یا نیاز پیش می‌آید، به خصوص زمانی که طرف مقابل به آن نیاز دارد، است (Tartory, 2022: 5). به عبارت ساده، خودداری انتخابی است برای نگه داشتن تقریباً تمام افکار، احساسات، امیدها و رویاهای شخص و سکوت کردن و کناره‌گیری نسبت به دیگری (Evans, 2006: 99).

۲- **مقابله کردن**: به عنوان مقوله‌ای از آزار کلامی؛ مقابله، یکی از مخرب‌ترین موارد برای یک رابطه است، زیرا مانع از هرگونه بحث و گفتگو می‌شود، به طور مداوم واقعیت قربانی را انکار می‌کند (Evans, 2006: 103).

۳- **تخفیف دادن**: تخفیف، درک واقعی شریک صحبت یا طرف مقابل از سوءاستفاده را انکار و تحریف می‌کند و بنابراین یکی از موزیانه‌ترین اشکال آزار کلامی است (Evans, 2006: 105). این معمولاً شامل نادیده گرفتن و رد کردن مکرر احساسات شخصی است. تخفیف؛ واقعیت و تجربه دیگری را انکار می‌کند (Tartory, 2022: 5).

-
1. Withholding
 2. Countering
 3. Discounting

می‌توان فراموش کردن عمدی و پنهان کاری را نیز به آن جزئی از این نوع خشونت کلامی تلقی نمود.

۴- **توهین کلامی مبدل به شوخی**^۱: توهین را در پوشش طنز پنهان می‌کند. توهین کلامی که در لابه‌لای جوک پنهان شده است (Evans, 2006: 98).

۵- **مسدود کردن و انحراف**^۲: نیز شکل دیگری از خودداری است که در آن آزارگر سعی می‌کند از مکالمه خودداری کند. آزارگر حتی ممکن است تا آنجا پیش برود که موضوع گفتگو را تغییر دهد (Tartory, 2022: 6). یکی از راه‌های متداول برای پاسخ ندادن، منحرف کردن هر سؤالی با سؤال دیگری است.

۶- **متهم کردن و سرزنش کردن**^۳: تجاوزگر کلامی مخاطب خود را به انجام برخی رفتارهای نادرست یا نقض توافقات اساسی رابطه متهم و دیگری را به خاطر عصبانیت یا ناامنی خود سرزنش می‌کند (Evans, 2006: 110).

۷- **قضاوت و نقد کردن**^۴: آزاردهنده ممکن است مخاطب خود را قضاوت کند و سپس قضاوت خود را به شیوه‌ای انتقادی بیان کند. بیشتر آزارهای کلامی، لحنی قضاوت‌آمیز دارد (Evans, 2006: 112). مورد قضاوت و نقد قرار دادن تفکر و سخنی برخلاف نیت و هدف واقعی آن.

۸- **بی‌اهمیت کردن**^۵: در بسیاری از کلمات می‌گویند که آنچه انجام داده‌اید یا بیان کرده‌اید، بی‌اهمیت است (Evans, 2006: 114). نادیده گرفتن تلاش و ذوق و بی‌اهمیت جلوه دادن کارهای فرد.

۹- **تضعیف**^۶: بیان نقاط ضعف فرد و بی‌توجهی به نقاط قوت وی (Evans, 2006: 116). می‌توان گفت این تکنیک زبانی بیشتر با بی‌اهمیت کردن کارها و شخصیت طرف مقابل همراه است.

-
1. Verbal Abuse Disguised as Jokes
 2. Blocking & Diverting
 3. Accusing & Blaming
 4. Judging & Criticizing
 5. Trivializing
 6. Undermining

۱۰- **تهدید کننده**^۱: تهدیدکننده، مخاطب را با مطرح کردن بزرگترین ترس‌های او دستکاری می‌کند (Evans, 2006: 118). دست گذاشتن روی نقطه ضعف‌های فرد.

۱۱- **برچسب زدن**^۲: این نوع توهین کلامی شامل مواردی است که شخص دیگری را با نام‌های منفی، تحقیرآمیز خطاب می‌کند، مانند «احمق» (Tartory, 2022: 6). چیزی ناروا به شخص نسبت دادن.

۱۲- **خشم توهین‌آمیز**^۳ و **فریاد زدن**: این شکل از آزار کلامی، بسیار محبوب است. هر شکلی از فریاد زدن و توهین، تهاجمی تلقی می‌شود (Tartory, 2022: 6). در این جا شوخی نیست بلکه با عصبانیت همراه است.

این نوشتار با چهارچوب نظری ترکیبی گفتمان انتقادی- تاریخی رث و داک و خشونت کلامی پاتریشیا اوانز در صدد است به توصیف و تحلیل خشونت کلامی دوره تاریخی مشروطه در کلام روشنفکران شاخص هر طیف روشنگری این دوره بپردازد.

گفتمان‌های روشنفکری مشروطه و خشونت کلامی؛ بحث و یافته‌ها

این مقاله برای بررسی استراتژی‌های خشونت کلامی روشنفکران دوره مشروطه از رهگذر تحلیل گفتمان انتقادی روث و داک، آثار و کلام میرزاملکم و طالبوف را از طیف سکولارها و غرب‌گراها و همچنین کلام شیخ فضل‌الله نوری و آیت‌الله نائینی را از طیف مذهبی‌ها بررسی می‌نماید.

الف- گفتمان‌های روشنفکری غرب‌گرا

روشنفکران دوره مشروطه، روشنفکرانی بودند که غرب پیشرفته را مشاهده می‌کردند و حسرت ایرانی پیشرفته داشتند؛ از جمله این طیف می‌توان به روشنفکران غرب‌گرا اشاره نمود که از جمله آنان که بیشتر توجه این مقاله را به خود جلب نموده است میرزاملکم‌خان و طالبوف می‌باشد.

1. Threatening
2. Name-calling
3. Abusive Anger

* میرزاملکم خان

هنگامی که ملکم در پاریس به تحصیل اشتغال داشت، فلسفه تحقیقی و اثباتی آگوست کنت در حال رواج بود. از خصوصیات ملکم آن است که سیاست را از نظر علوم طبیعی و تجربی مطالعه می‌کرد. این امر خود نشانگر تسلط اندیشه‌های پوزیتیویستی بر او می‌باشد. همچنین در انگلیس نیز تحت تأثیر تجربه‌گرایی به همراه عقاید کنتی بود. در فلسفه قانون‌گذاری و مباحث مربوط به قانون، نوشته‌های منتسکیو در او مؤثر بوده است. در نقد اجتماعی به ولتر توجه داشت. تفکر اقتصادی وی نیز متأثر از اقتصاد سیاسی لیبرالیسم است و دم از حقوق فردی و اجتماعی می‌زند (حسین‌پور، ۱۳۸۲: ۱۹۶).

اگر چه میرزاملکم خان در خانواده‌ای ارمنی به دنیا آمده بود و در غرب تحصیل کرد، اما پس از بازگشت به ایران برای اشتغال، از روی مصلحت مسلمان شد. گرچه او برای تبیین نظرات خود مخصوصاً برای عامه مردم از مثال‌ها و دلایل اسلامی استفاده می‌کرد، اما رویکردش به مدرنیته، رویکردی غرب‌گرا بود (وحدت، ۱۳۸۲: ۶۱-۶۹). با توجه به ویژگی‌های شخصیتی و تاریخی می‌توان در کلام وی خشونت کلامی را ذیل راهبردهای زبانی او یافت.

شاخص‌های استراتژی خشونت کلامی در کلام میرزا ملکم خان

لازم است تفاوت میرزاملکم با روشنفکری مانند آخوندزاده را بیان کرد؛ هر چند مانند آخوندزاده به جدایی دین از سیاست باور داشت، اما سیاست وی در رویارویی با دین و سنت‌های دینی و عالمان مذهبی، یک سیاست مسالمت‌جویانه، آشتی‌گرایانه و مصلحت‌اندیشانه بود. هدف ملکم خان از اتخاذ این سیاست؛ بهره‌برداری از نفوذ اجتماعی روحانیان در میان توده مردم جامعه ایران در راستای اهداف سیاسی خود بود. برآمده از همین دیدگاه بود که در گفت‌وگوی با ویلفرد بلنت انگلیسی اظهار داشت: «چنین دانستم که تغییر ایران به صورت اروپا کوشش بی‌فایده است. از این‌رو فکر ترقی مادی را در لفافه دین عرضه داشتم» (آجدانی، ۱۳۸۳: ۱۰۹-۱۱۰). بنابراین هر کجا که ملکم از دین حمایت می‌کند و یا حداقل دین را به نقد نمی‌کشد نه از سر مثبت‌نگری به دین بلکه منفعت‌طلبی

وی است چرا که وی در راهبرد زبانی استدلالی خود منظر و ایدئولوژی خود را مبتنی بر تزویر بیان نموده است.

نکته جالب که ملکم هم به آن توجه نموده است، تأثیر کلام است؛ ملکم تأکید کرده است که امروز سلاح ما کلام و آدمیت است. خشونت کلامی این گفتار که به گونه‌ای استدلالی و منظرسازی است، تهدید به اعمال خشونت کلامی است و از طرف دیگر تربیت انسان عالم که علوم طبیعی و پوزیتیویسم را بداند.

ملکم، قانون و قانون‌گرایی را اصل مهمی می‌داند که در ایران هنوز جایگاهی ندارد:

«حیوانات کوچه‌های فرنگستان می‌دانند که هیچ کس نمی‌تواند در حق آنها تعدی بکند و ما که به شرافت جنس خود فخرها می‌کنیم از ادنی حقوق زندگی به‌قدر ذره‌ای اطمینان نداریم» (روزنامه قانون، شماره سوم: ۴). وی همچنین در شماره پنجم می‌نویسد: «چنان اتفاق معنوی (تأسیس عدالتخانه و قانون) را این به گروه احمق چه‌طور حالی بکنم» (روزنامه قانون، نمره ششم: ۲).

با توجه به توصیف و تبیین تفکرات وی، قانون مهم‌ترین خواسته وی است و تصور وی از ترقی، تدوین قانون است و اهمیت این موضوع را در راهبردهای زبانی ارجاعی، گزاره‌ای، استدلالی با خشونت کلامی انتقادی، توهین‌آمیز و تضعیف‌کننده (حیوانات کوچه‌های فرنگ) همراه کرده تا بگوید اگر قانون بود همه از حقوق و تکالیف مطلع بودند، همچنین از این رهگذر صدراعظم، وزرا و مردم را با اصطلاح گروه احمق برچسب می‌زند.

میرزاملکم ظاهراً برای ایجاد اقناع در جامعه از تفکرات خود مردم، دولت و همچنین با تظاهر به نزدیکی فکری و اندیشه‌ای به دین، ذهنیت خود را بیان می‌نمود که این راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و برجسته‌سازی وی توأم با خشونت کلامی تخفیف‌دادن است. از این‌رو اسلام حقیقی از نظر ملکم؛

«یعنی علم، یعنی عدالت ... یعنی ترقی... اسلام یعنی قوانین ترقی و آدمیت، یعنی اجرای قوانین ترقی» (روزنامه قانون، نمره ۳۹: ۲).

میرزا در کتابچه غیبی که نخستین طرح قانون اساسی مشتمل بر تفکیک قوای قانونگذاری و مجریه در آن آمده است؛ درباره واژه «آدم» می‌گوید:

«چیزی که در ایران لازم داریم این کارخانجات انسانی است؛ مثل کارخانه مالیات، کارخانه لشکر، کارخانه عدالت، کارخانه امنیت، کارخانه انتظام و ...» (میرزاملکم، ۱۳۹۹: ۲۵).

در اسناد تاریخی بنا بر راهبرد ارجاعی و گزاره‌ای وداک، تیپ شخصیتی ملکم این گونه بوده است که عقاید فرد یا جامعه را دستاویزی برای خواسته خود قرار می‌داده است. همچنین ایدئولوژی وی سکولاریسم را برجسته می‌کند. از سوی دیگر؛ ملکم جوهر ترقی را مبنی بر طبیعی بودن آن قرار می‌دهد و در جوهرشناسی ترقی، بر بعد مادی تحول زندگانی انسان تأکید می‌کند؛ چرا که روش شناسایی ملکم مبتنی بر پوزیتیویسم بوده است. با این تفکر می‌توان کارخانه تولید آدم نیز داشت. بنابراین می‌توان گفت بیان وی دارای خشونت کلامی تخفیف دادن که شامل تظاهر و تزویر، از آن جهت که وی اسلام را عامل عقب‌ماندگی می‌دانسته اما برای قبولاندن سخن خود اسلام را وسیله و حربه‌ای برای پذیرش خود قرار داده است. به نظر می‌رسد ملکم توجیه هر قانون جدید را با استناد به ضابطه‌ها و احکام اسلامی، مشروع و مقبول می‌نموده است. همچنین خشونت کلامی بی‌اهمیت کردن را نیز توأمان همراه دارد چرا که سایر ویژگی‌های اسلام و ظرفیت‌های آن را نادیده گرفته است و صرفاً بر ویژگی‌هایی تأکید می‌کند که می‌تواند برای منافع وی مؤثر باشد.

در اثبات تزویر، دورویی و ماکیاولی‌صفتی میرزاملکم باید اشاره کرد: همین مدعی مسلمانی وقتی از طرف دولت ایران به استانبول تبعید شده و شغل و مقامی نداشته در آنجا قبول مسیحیت نموده و در کلیسا با دختر ثروتمند ارمنی با شیوه دیانت مسیح ازدواج کرده است و همین جناب زمان دیگر که وزیر مختار بوده برای حفظ موقعیت سیاسی خود دستور

داده است جسد پدرش را از قبرستان ارمنی‌های استانبول به قبرستان مسلمانان انتقال دهند اما جسد خودش را برخلاف قانون اسلام، دستور سوزاندن داد (صفایی، ۱۳۴۴: ۵۹). ملکم برای وحدت همه مردم باز هم دستاویز اسلام می‌شود و بیان نموده:

«قرن‌هاست که جهل ایام به الفاظ واهی، ملل اسلام را از همدیگر متفرق ساخته است. وقت است که فیوض این خزانه رحمت الهی را در عمل و در حق کافه‌ی آدمیان ظاهر سازیم» (روزنامه قانون، شماره بیست‌وهفت: ۳). همچنین می‌گوید: «کدام ملا، کدام امیر، کدام سرباز، کدام کنیز است که از دست این نامردهای بی‌دین دل پر خون نداشته باشد» (روزنامه قانون، نمره بیست‌وهشت: ۲).

اگر ایدئولوژی وی را محل اعتبار بدانیم، ملکم باور دارد که چاره مشکل اتحاد است. وی در این بیان از خشونت کلامی انتقادی و خشونت برجسب‌زنی «جهل» و خشونت کلامی اتهامی «بی‌دین» به مسئولین وقت، استفاده کرده است که این‌ها همه در راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و برجسته‌سازی ایدئولوژی خود آشکار شده است. میرزاملکم درباره وظیفه نسل روشنفکران می‌گوید:

«گمراهی گذشتگان معلوم، ما که حالا دعوی معرفت می‌کنیم ما که می‌خواهیم مثل دیگران احمق نباشیم درصدد این هستیم که بعد از این قدری شعور و قدری هم غیرت داشته باشیم، تکلیف ما چیست؟» (قانون، نمره سی‌وهشت: ۳).

به نظر می‌رسد این گفتار که در چهارچوب راهبرد زبانی منظرسازی و تخفیف و تشدید است، علاوه بر خشونت کلامی انتقادی نسبت به گذشتگان، وضع موجود و معاصرین را نیز شامل می‌شود. در اینجا میرزا از بیان مختصری یا توصیف واژگانی «گمراهی گذشتگان» دریغ کرده است یا آنقدر برای وی مبرهن و واضح بوده است که نیاز به توضیح نبوده و همین خشونت کلامی دریغ کردن را آشکارتر می‌سازد. از سوی دیگر می‌توان گفت میرزا

از خشونت کلامی «مسدود کردن»، «انحراف موضوع» و «متهم کردن» که گذشتگان را به گمراهی و حماقت متهم کرده است که البته این خشونت اتهامی (متهم کردن و سرزنش) به روشنفکران و کسانی که دعوی معرفت دارند نیز وارد است چرا که واژه «قدری» نشان می‌دهد که میرزا معتقد است آنها هم باشعور و غیرتمند نیستند بلکه همان یک ذره هم می‌تواند آنها را از گذشتگان احمق جدا سازد و یا شاید هم درصدد این بوده است که نقطه ضعف (خشونت کلامی تضعیف) آنها را که همان حماقت است با کلمه «قدری» بیان کند. میرزاملکم در بازی روشنفکری خود از علما نیز شاید به عنوان ابزاری درخواست کمک نموده است و می‌گوید:

«مرشدین اسلام و هنرمندان ایران از جوهر خلقت خود باید چه قدر بی‌خبر باشند که نتوانند این دو کلمه را ورد زبان جماعت بسازند؛ ما آدم هستیم و ما می‌خواهیم عدالت داشته باشیم» (میرزاملکم، ۱۳۹۹: ۱۱۹).

راهبرد زبانی ارجاعی، گزاره‌ای و استدلالی در گفتار فوق با خشونت کلامی انتقادی، توهین، تحقیر و متهم کردن روحانیت و هنرمندان با برچسب نادانی، عجز و بی‌وجودی همراه شده است. به نظر می‌رسد این خشونت کلامی میرزاملکم درصدد این است که قشر روحانیت و هنرمندان را که دارای قدرت بسیج عمومی بودند، به نفع روشنفکری غرب‌زدگی و سکولار فعال نماید. بدین جهت میرزاملکم با خشونت کلامی تخفیف دادن و پنهان‌کاری به شیوه نهان خشونت می‌ورزد.

در پایان بحث میرزا ملکم، باید به دیدگاه وی در مورد علمای دین نیز اشاره نمود. وی در شماره اول روزنامه می‌گوید اگر ذره‌ای مخالف حقایق اسلام گفتم از حالا به زبان استغفار می‌کنم و در جای دیگر علما را مخالف اصلاح می‌داند و می‌گوید اگر علما متوجه شوند پوست از سر می‌کنند. بنابراین وی نسبت به علما رویکردی متعارض داشت. از یک طرف آنان را دشمن‌ترین اشخاص برای نظم مملکت و تربیت ملت می‌دانست و از طرفی آنان را تنها افرادی می‌یافت که معنی نظم اروپایی را می‌فهمند. نکته اینجاست که او جایگاه

علمای دین و قدرت آنان در بسیج جامعه را به درستی درک کرده بود و در هر برهه‌ای با سخنانش، آنان را در خدمت و یا در صف مقابل قرار می‌داد.

* عبدالرحمان بن ابوطالب نجار تبریزی (طالبوف)

از جمله روشنفکران این عصر، طالبوف بود. وی نیز سخت تحت تأثیر مدنیت و جنبش عقل‌گرای باخترزمین قرار گرفت. او از روشنفکران عامه‌پسند عصر مشروطه بوده که توجه ویژه‌ای به معنا و واضح قانون داشته است (طالبوف، ۲۵۳۶: ۱۲۵). وی مقارن با دوران سلطنت ناصری، در سال ۱۲۱۳ در یکی محلات تبریز و در خانواده‌ای متوسط و پیشه‌ور به دنیا آمد و در آستانه پیروزی نهضت مشروطه، در اواخر سال ۱۲۸۹ ش. دور از زادگاه، چشم از جهان فرو بست. طالبوف را می‌توان نماینده برجسته ناسیونالیسم ایرانی قلمداد کرد. او می‌دانست که روشنفکر باید به خیر عمومی بیندیشد و از منافع ایدئولوژیک و مادی طبقه یا قشری خاص، جانبداری نکند (کواشی و دیگران، ۱۳۹۸: ۹). طالبوف برای اولین بار در روسیه با تمدن غرب آشنا شد (اکبری، ۱۳۸۵: ۸۰).

شاخص‌های استراتژی خشونت کلامی در کلام عبدالرحمان بن ابوطالب نجار تبریزی (طالبوف)

او در رویکرد خود به غرب و تأکید بر لزوم اقتباس از غرب، هدف ترقی و استقلال کشور در برابر تجاوزات کشورهای استعمارگر را دنبال می‌کرد (آجدانی، ۱۳۸۶: ۱۰۵). به نظر می‌رسد منظور طالبوف از غرب‌گرایی، دریافت مدنیت و ترقی غرب است نه فرهنگ غرب؛ چرا که معتقد بود اگر ایرانیان به راز مدنیت غرب پی نبرند و قدرت محرکی که آنان را به ترقی رهنمون گردد در ایران تولید نشود، وطن ما منقرض خواهد شد (بهنام، ۱۳۸۳: ۸۸). باید افزود وی به هر دو رویه تمدن غرب یعنی «پیشرفت و ترقی» و «فساد، فقر و بی‌اخلاقی» توجه می‌کرد این شیوه تفکر طالبوف برخلاف متفکران زمان مانند میرزاملکم و آخوندزاده که مجذوب تمدن فرنگی بودند و پذیرش بی‌قید و شرط را پیشنهاد می‌کردند (فلاح و جعفری، ۱۳۸۹: ۴). طالبوف در کتاب احمد از قول پدر به پسرش می‌گوید:

«تو را علم آموختم که اداره ملی را آشنا بشوی، حب وطن را بفهمی، در همه جا و همیشه ایرانی باشی و از برکت علم و معاشرت خارجی که مشرق‌زمین غیر از مغرب‌زمین است (...) مبدا ششعه ظاهری آنها تو را بفریبد» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۱۵۰).

هر چند او وقوع مشروطیت برای ایران را در عهد مظفرالدین‌شاه زود می‌دانست و معتقد بود نهضت مشروطیت ایران، ایران را از گاو دو شاخ استبداد رهایی بخشیده و اسیر گاو هزار شاخ کرده اما آنچه مسلم است او حکومت پادشاهی را نیز ناکارآمد و مستحق تغییر می‌دانست (میرزا صالح، ۱۳۷۲: ۴۹). در واقع وی بین بد و بدتر گزینش نموده است. طالبوف در کتاب احمد روایت می‌کند عده‌ای از اداره جغرافیای موهوم مظفری راهی سفری شدند، در آغاز حرکت از بازار آشوب و بلوایی درگرفت. در این حین مصطفی (یکی از اعضای گروه) گفت:

«بیایید برگردیم؛ آخر این سفر ما خوب نمی‌شود. دو روز مکث کنیم و بعد برویم. آن‌چه اولش بد آمد آخرش نیز بد می‌شود. گفتم تطیر^۱ از شخصی مثل شما قبیح است. مرد نباید از حوادث عالم، وانگهی عادی و بازاری وحشت نماید، مآل کار خود را فال بد بزند. این‌ها کار جهال است» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۵۷).

از نظرگاه تحلیل گفتمان وداک و با توجه به بافت تاریخی، در این بیان که راهبرد زبانی ارجاعی و گزاره‌ای به کار رفته است؛ خشونت انتقادی خویش را متوجه «تطیر» یا خرافات می‌داند و این شیوه تفکر را که تفکر غالب مردم ایران بود جهالت می‌داند، بنابراین مردم را متهم به جهالت می‌کند. بحثی بین گروه همراه طالبوف رخ داد و هر کس نظر خود را می‌گفت؛ طالبوف این‌گونه توصیف می‌کند:

۱. به فال بد گرفتن

«هیچ کدام سخن دیگری را حالی نمی‌شد، در حین تکلم پیش آمده، مصاحبش را مانع رفتار می‌گشت. «تو نمی‌دانی» و «تو نمی‌فهمی»، در بین ایشان مکرر در مبادله بود. به نظر آمد که مجالس متعصین لفاظان ایران و مباحثه شیخی و متشرع در میان است» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۶۷).

طالبوف صحبت دوستانش را با راهبرد زبانی ارجاعی و گزاره‌ای توأم با خشونت کلامی انتقادی به خودرایی شیوخ و علمای متعصب تشبیه کرده است. این تشبیه دارای خشونت کلامی متهم کردن و سرزنش علما در جلسات گوناگون مملکتی است که از نظر طالبوف ناشی از تعصب آنان به دانسته‌های خویش است و برچسب «خودرأی» به آنان می‌زند.

طالبوف علت اصلی جهالت ملت اسلام را «الفا» می‌داند و تأکید می‌کند:

«به عقیده من سبب عمده و علت اصلی جهالت ملت اسلام «الفا» یا ابجد مندرس ما است که بعد از پنجاه سال تعلیم، کلمات را بی‌قرینه و تصور معنی ما قبل و ما بعد او نمی‌توانیم درست بخوانیم» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۸۶).

به نظر می‌رسد در این کلام همراه با راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید علت جهالت نیز رخ داده است که خشونت کلامی انتقادی، خشونت کلامی بی‌اهمیت کردن زبان و نوشتار فارسی نیز در آن نهفته است چرا که ادبیات فارسی ایران آثار بزرگی را به جهان عرضه کرده است. در ادامه می‌گوید:

«اگر ما او را اصلاح نماییم؛ یعنی نقطه را براندازیم، اعراب را داخل کلمه بکنیم، زوایا را قائمه بسازیم و اطفال را از این مرض مهلک استعداد و وقت که نزد ایرانی هیچ معنی ندارد، آسوده نماییم و خلاص کنیم، که آن چه در ده سال یاد می‌گیرند در چهار ماه بدانند و طلاب ما که در سی سال عالم و فقیه می‌شوند در هشت سال بشوند، چه ضرر به عالم اسلامیت و انسانیت دارد؟» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۸۸).

در این کلام که راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی به کار رفته است در صدد تشدید نظرگاه خود طالبوف است، خشونت کلامی انتقادی، تفاوت زبان عربی و فارسی که عمر فراگیران را تلف می‌کند، هدف گرفته است. خشونت کلامی متهم کردن به آموزشی که سبب اتلاف وقت و استعداد است نیز در این جمله آشکار است.

طالبوف منتقد وضع موجود و خواستار تغییر وضعیت استبدادی بود اما نمی‌توان وی را متفکر نوآوری در اندیشه سیاسی دانست (جمالزاده، ۱۳۸۸: ۱۶). همان‌گونه که گفته شد طالبوف با غرب برخوردی گزینشی داشته است. مخالفت طالبوف با غرب، مخالفت با فرنگی‌مآبی بوده است نه تمدن غرب. در این زمینه نوشته است:

«کثرت نفوس بلاد ایشان (غربی‌ها) جز این که فقرا گوشت سگ و گربه و خرچنگ بخورند، فایده دیگر ندارد و نتیجه بهتر نمی‌دهد. شب‌ها در سواحل رودخانه و زیر دیوار محوطه کارخانه‌ها چندین هزار زن و مرد بی‌خانمان که رقعہ لباسشان کاغذ و بالاپوش ایشان اوراق بزرگ جراید منطبعه است، می‌خوانند» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۹۳).

طالبوف در انتقاد به فرهنگ غرب ضمن کاربرد راهبرد زبانی ارجاعی، گزاره‌ای و استدلالی نیز از خشونت کلامی انتقادی و متهم کردن آنان به بی‌قیدوشرطی دریغ نمی‌کند. از نظر طالبوف، قانون راه‌حل نهایی و راه برون‌رفت از انحطاط است. او از لرد سالیسوری نقل می‌کند: «مملکت بی‌قانون، اگر چه از رقابت دول متنافعه می‌تواند وجود خود را حفظ نماید، ولی بالطبع و بالخاصیه یا به حکم تقدیر، هر طور بخواهید بفهید، چون درخت پوسیده بالاخره متلاشی گردد» (به نقل از طالبوف، ۱۳۷: ۲۵۳۶). ضمن کاربرد راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی، خشونت کلامی که شامل حال جوامع بی‌قانون می‌شود، خشونت کلامی انتقادی و برجسب زدن تشبیه درخت پوسیده و متهم کردن این جوامع به فروپاشی و نابودی نیز در این نوشتار دیده می‌شود.

با توجه به غرب‌باوری، دین‌گریزی و علم‌زدگی روشنفکران نسل اول، آنها به دنبال همگام کردن ایران با جامعه غربی و اقداماتی همچون قوانین بشری، آزادی‌خواهی مطلق، آزادی

بیان و مطبوعات بر اساس الگوی لیبرال دموکراسی غرب، مخالفت با رهبری دینی و استیلای علمای دین، دفاع از تجربه‌گرایی و دموکراسی، انکار مسائل و علومی مانند اخبار، حدیث، حکمت و عرفان، انکار تقلید، مشیت الهی، قصاص، حج، زکات، حجاب، تغییر الفبای غربی، فارسی و ترک، تفکیک دین از سیاست و دفاع از اندیشه‌هایی مانند لیبرالیسم، سوسیالیسم و ... بودند (شاه‌علی، ۱۳۹۱: ۱۰).

ب- گفت‌وگو دینی - مذهبی

در مقابل طرز فکر منورالفکران، علما قرار داشتند که معتقد بودند شریعت چهارچوب را تعیین نموده است. اگرچه جهت‌گیری سیاسی علما در قبال انقلاب مشروطه و تحولات سیاسی بعد از آن متفاوت بوده است، اما به لحاظ مبانی نظری اشتراکات زیادی داشته است. به عبارت دیگر علمای شیعه با وجود آن‌که از لحاظ عملی و مواضع سیاسی دارای جهت‌گیری‌های متفاوتی در برابر تحولات سیاسی عصر مشروطه بوده‌اند، اما به لحاظ نظری تفاوت اساسی با هم نداشتند. شاخص‌ترین چهره روحانی حامی گفت‌وگو مذهبی که در مقابل غرب‌زدگی تا پای جان ایستاد، شیخ فضل‌الله نوری بود. شیخ فضل‌الله نوری با شعار «مشروطه مشروعه» به بازیگری در عصر مشروطه پرداخت. وی در آغاز که مشروطه در تقابل با استبداد قاجار و هدف آزادی و عدالت و پارلمان شکل گرفت، حامی آن بود اما پس از پیروزی مشروطه و همچنین آشنایی با افکار منورالفکران به مخالفت با مشروطه غرب‌زده پرداخت.

* شیخ فضل‌الله نوری

حاج شیخ فضل‌الله کجوری معروف به نوری، فرزند ملاعباس کجوری در دوم ذی‌حجه ۱۲۹۵ ه.ق متولد شد (بامداد، ۱۳۶۳: ۵۳۱). پس از تحصیلات مقدماتی در تهران، برای تکمیل تحصیلات خویش به نجف رفت و در محضر شیخ راضی و میرزای شیرازی حاضر شد و از خواص میرزای شیرازی بود (دولت‌آبادی، ۱۳۶۱: ۱۳۵). شیخ فضل‌الله پس از تکمیل تحصیلات دینی به درجه اجتهاد نائل آمد و در سال ۱۳۰۰ ه.ق به عنوان مرجع طراز اول، از عراق به تهران مراجعت کرد ولی همچنان با میرزای شیرازی ارتباط نزدیک و

مستمر داشته است. اعتمادالسلطنه برای رفع تحریم تنباکو، چندین بار به او مراجعه و از طرف شاه درخواست کرد ولی شیخ جز به بطلان قرارداد راهی را ارائه نداد (اعتمادالسلطنه، ۱۳۵۰: ۷۸۸). این نشان از اهمیت جایگاه شیخ و اصرار و پافشاری وی بر عقیده خویش مبنی بر اسلام دارد. در واقع اختلاف فکری میان شیخ فضل‌الله و روحانیون مشروطه‌طلب در مصادیق منطبق بودن یا نبودن نظام سیاسی مشروطیت پارلمانی به‌وجود آمد (حائری، ۱۳۸۷: ۳۱۹).

* شاخص‌های استراتژی خشونت کلامی در کلام شیخ فضل‌الله نوری

خواسته نخست در گفتمان سیاسی شیخ از مهم‌ترین عوامل مخالفت او با مشروطیت وارداتی بود؛ زیرا هواداران افراطی مشروطیت با بیگانگان در ارتباط مستقیم بودند. نوری در این باب می‌نویسد: «ای عزیز، اگر مقصود تقویت اسلام است، انگلیس حامی آن نمی‌شد و اگر مقصودشان عمل به قرآن بود، عوامل را گول نمی‌دادند و پناه به کفر نمی‌بردند و آن‌ها را یار و معین و محل اسرار خود قرار نمی‌دادند. اگر بنای آن حفظ دولت اسلام بود چرا یکی از روس پول می‌گرفت و دیگری از انگلیس؟» (ترکمان، ۱۳۶۲: ۶۳-۶۴) یا شیخ می‌گفت: «دین اسلام، اکمل ادیان و اتم شرایع است. این دین، دنیا را به عدل و شورا فرا گرفت، آیا چه اتفاق افتاده که امروز باید دستور عدل ما از پاریس برسد و نسخه شورای ما از انگلیس بیاید؟» (به نقل از رضوانی، ۱۳۶۲: ۱۵۰). در این کلام که راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید نظرگاه خود شیخ دیده می‌شود؛ خشونت کلامی انتقادی توأم شده است با خشونت کلامی متهم کردن روشنفکران غرب‌گرا و روحانیون مشروطه‌خواه به خوش‌خیالی حمایت از انگلیس و روس و همچنین خشونت کلامی برچسب‌زنی روباه‌صفتی، عوام‌فریبی و کافر بودن انگلیس را نیز می‌توان یافت.

پیشنهاد شیخ فضل‌الله برای مجلس حضور جمعی از علما برای نظارت بر قانون موضوعه بود؛ ماهیت «انجمن نظارتی» که شیخ فضل‌الله نوری برای نظارت بر مصوبات مجلس برای تطابق با موازین شریعت قرار داد اسم آن را «انجمن ملی» نامید. متن اولیه پیشنهاد شیخ در این باره چنین بود: «مقرر است در هر عصری از اعصار، انجمنی از طراز اول مجتهدین و فقها و متدینین تشکیل شود که قوانین موضوعه مجلس را قبل از تأسیس، در آن انجمن به

دقت ملاحظه و مذاکره نمایند. اگر آنچه وضع شده مخالف با احکام شرعیه باشد، عنوان قانونیت پیدا نخواهد کرد و اگر انجمن ملی در این باب مطاع و متبع است و این ماده ابداً تغییرپذیر نخواهد بود» (به نقل از کسروی، ۱۳۵۷: ۳۷۰). این متمم قانون اساسی که شیخ فضل‌الله نوری ارائه نمود توأم با راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید نظرگاه شیخ و تخفیف نظریات غرب‌گرایان را در خود مستتر دارد. خشونت کلامی انتقادی به مجلس فرنگی‌مآب و نظر روشنفکران غرب‌گرا بود و از سوی دیگر در پی بی‌اهمیت کردن ایده روشنفکران و منورالفکران مبنی بر پارلمان غربی بود. از سوی دیگر وی میان علما و مجتهدان نیز با خشونت کلامی برچسب‌زنی طراز اول/ طراز دوم تفاوت قائل شده است.

شیخ پس از تصویب این اصل با تغییراتی، با حمایت شاه به مخالفت خود با مجلس ادامه داد (کسروی، ۱۳۵۷: ۳۷۶). سرانجام این گروه به شاه عبدالعظیم رفتند و با خرج شیخ و حمایت دولت در آنجا بست نشستند. به هر رو این موضوع باعث همراهی شیخ با «اوباش و عوامل دربار» در واقعه میدان توپخانه شد که گاه از آن با عنوان «کودتای نخست شاه علیه مجلس» یاد کرده‌اند (ملک‌زاده، ۱۳۷۱، ج ۳: ۵۶۴-۵۶۵). پس از آن در مدرسه مروی جمع شدند علیه مشروطیت سخرانی می‌کردند (ناظم‌الاسلام کرمانی، ۱۳۶۲، ج ۴: ۲۳۳-۲۳۴). در نتیجه علمای نجف شیخ را «مفسد» خواندند و در پی مخالفت‌های مشروطه‌خواهان این تجمع بر هم خورد (ملک‌زاده، ۱۳۷۱، ج ۳: ۵۹۰). این نوشتار در بررسی روند تاریخی- انتقادی گفتمان مشروعه‌خواهی شیخ فضل‌الله متوجه خشونت کلامی برچسب‌زنی علمای نجف شده است که وی را مفسد دانستند.

شیخ فضل‌الله برای همیاری علمای شهرستان‌ها، پیام‌هایی را به مجتهدان مازندران، شیراز، کرمانشاه، کرمان، تبریز و ... فرستاد و به سید صادق‌نیا مجتهد نوشت: «برای معالجه ظلم، دفع فاسد به افسد کردند، قوانین مجعوله آنها که از روح آزادی اروپا برداشته شده بود، باعث شد که مردم فاسدالعقیده، بی‌ملاحظه بر ضعف اسلام آن‌چه خواستند، گفتند و نوشتند؛ (...) مجدداً منحرفین به لباس دوستی در صدد شده‌اند که دست خط محرمانه بر تشکیل مجلس و اساس سابق صادر نماید و یقین است چنانچه به این مقصود برسند، چه بر سر مسلمانان خواهند آورد» (مؤسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۸۹، جلد چهارم: ۴۲).

این بیانات در مخالفت با فرمان مجدد مشروطه اظهار شده‌اند. شیخ فضل‌الله در این کلام ضمن رؤیت راهبردهای زبانی، ارجاعی، گزاره‌ای، استدلالی و منظرسازی موقعیت خطرناک برای اسلام، خشونت کلامی انتقادی، خشونت کلامی اتهامی و برچسب‌زنی را نیز به کار برده است. بازگشایی مجلس را با خشونت کلامی تهدیدی که در این بیان به خطر افتادن اسلام است، یکسان می‌داند. وی کلیه موافقان مشروطه را غرب‌زده، فاسدالعقیده و دورو ذکر کرده است.

به نوشته ملک‌زاده، پس از فتح تهران شیخ از رفتن به سفارت‌خانه‌های خارجی خودداری کرد و دستگیر شد. به سبب آن‌چه گفته شد، محکوم به اعدام گردید. پس از خواندن «ورقه الزامیه» یا «ادعانه» اعلام کردند «چون حاجی شیخ فضل‌الله نوری قیام بر ضد حکومت ملی نموده و سبب قتل هزارها نفوس و خرابی بلاد و غارت و فساد گردیده و حجج اسلام نجف اشرف هم او را مفسد فی الارض تشخیص داده‌اند؛ محکوم به اعدام است» (ملک‌زاده، ۱۳۷۱، ج ۶: ۱۲۷۰-۱۲۷۱). در این بیان که راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی دیده می‌شود؛ خشونت کلامی برچسب‌زنی به خشونت فیزیکی مبدل گشته است. کیا، بر روابط شاه و شیخ صحنه می‌گذارد اما به نقل از شیخ می‌گوید که شاه وعده کمک مالی را عملی نکرد. در این بازنمایی با شرکت در واقعه میدان توپخانه مخالف است اما او باش به زور او را آن‌جا می‌برند (کیا، ۱۳۸۱: ۲۱۵-۲۸۷). شیخ فضل‌الله علاوه بر خشونت کلامی دیالوگی و مخاطبی، گرفتار خشونت کلامی تاریخ‌نگاران نیز بوده است که علاوه بر خشونت کلامی، خشونت عملی و فیزیکی را نیز تجربه کرده است. از این جهت که تاریخ‌نگاران مشروطه‌خواه علاوه بر روشنفکران، علمای مشروطه‌خواه نیز از «حاجی شیخ فضل‌الله نوری» به عنوان فردی «مغرض» یاد کردند (آریان‌راد و ملائی توانی، ۱۳۹۸: ۱۵) که خود حامل خشونت کلامی انتقادی و برچسب‌زنی (مغرض) است ولی این بازنمایی در دوره اسلامی و در گفتمان اسلامی خشونت کلامی را تحمل نکرد و وی را به عنوان «شهید» معرفی نمود.

بدیهی است اقدامات و حرکات شیخ فضل‌الله نوری در دو ماجرای جنبش تنباکو و انقلاب مشروطه نشانگر اندیشه سیاسی ایشان بوده که سبب مخالفت‌هایی از جانب

دشمنانش شده است. آن‌جا که شیخ با اقتدار، حالت پوشالی پیرم/ارمنی را می‌شکند و می‌گوید: «من مشروطه را حرام کردم و تا ابد هم حرام خواهد بود، زیرا مؤسسين این مشروطه همه لامذهبین هستند و مردم را فریب داده‌اند» (انصاری، ۱۴۰۰: ۳۵۷). با نگرش به سیره فقهی شیخ، تقید وی به عقاید و معیارهای دینی، وی هر کسی را که برخلاف دین حرکت نماید «لامذهب» می‌نامد. کلام وی در چهارچوبه راهبردهای زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید نظریات وی گنجانده می‌شود. خشونت کلامی انتقادی همراه با خشونت کلامی برچسب‌زدن و نفی کامل مشروطه (حرام) که خود خشونت کلامی بی‌اهمیت کردن اقدامات غرب‌زده‌ها را نیز در پی دارد.

شیخ فضل‌الله نوری در مقابل انتقادهایی که به مخالفت‌هایش با مشروطه می‌شد می‌گفت: «ایها الناس! صریحاً می‌گویم، همه بشنوند و به غائبین هم برسانید که من مجلس شورای ملی را می‌خواهم که عموم مسلمانان آن را می‌خواهند. به این معنی که البته عموم مسلمانان مجلسی می‌خواهند که اساسش بر اسلامیت باشد و برخلاف قرآن و برخلاف شریعت محمدی (ص) و برخلاف مذهب مقدس جعفری قانون نگذارد. من چنین مجلسی را می‌خواهم» (ترکمان، ۱۳۶۲: ۲۴۵-۲۴۶؛ رضوانی، ۱۳۶۲: ۴۴). در این بیان، شیخ خود را از اتهام مخالفت با مشروطه تبرئه می‌کند و با خطاب قرار دادن عامه مردم با راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی، خشونت کلامی انتقادی خود را به مخالفین خود القا می‌کند. به نظر می‌رسد با مرزبندی مجلس بر پایه قرآن و شریعت، خود را از گروه روشنفکران جدا کرده و خشونت کلامی تهدید کننده را علیه آنان به کار برده و آن را در مخالفت با روشنفکران بیان نموده است.

شیخ فضل‌الله با عنوان مجلس شورای ملی و انتخاب نمایندگان از اقلیت‌های دینی و زنان کاملاً مخالف بود. او با لحنی انتقادآمیز در لوایح خود مجلس را «مجلس دارالشوری کبرای اسلامی» خواند و به انتخاب غیرمسلمانان برای نمایندگی مجلس اعتراض کرد. او درباره این که در مراسم و نشست‌های سیاسی، «جماعت زرتشتی‌ها» را به خانه خدا وارد ساخته بودند به شدت اعتراض کرده و در مورد جشن مشروطه گفته بود: «آن بازار شام، آن شیپور سلام، آن آتش‌بازی‌ها، آن ورود سفراء، آن عادیات خارجه، آن هورا کشیدن‌ها

و آن همه کتیه‌های زنده باد و زنده باد مساوات و برادری و برابری، می‌خواستند یکی را هم بنویسند زنده باد شریعت، زنده باد قرآن، زنده باد اسلام (آبادیان، ۱۳۸۵: ۱۶۸). در این اظهارات که همراه راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی بوده است همواره خشونت کلامی انتقادی نوری همراه با برجسب زنی و متهم کردن است. البته خشونت کلامی مقابله کردن با غربی شدن و حضور غیرمسلمانان را برنمی‌تابد.

* چالش مشروعه‌خواهی و مشروطه‌خواهی

در مورد همکاری روحانیون و علما در جنبش مشروطه برخی معتقدند مقصود آن‌ها از این همکاری «اجرای قانون اسلامی» و «حفظ بیضه اسلام» بوده است و این در واقع تنها بعد از انقلاب مشروطه بود که آن‌ها با وجوه مشروطیت آشنا شدند که این مسأله، خود در نهایت موجب تقسیم آنان به دو طیف فکری مقابل هم گشت. به این صورت که دسته‌ای با استناد به فقه شیعی، به مخالفت با اصول مشروطه همچون قانون، مجلس، تفکیک قوا برخاستند که از آن‌ها با عنوان «مشروطه‌خواه» یاد می‌شود و در مقابل، روحانیونی که به حمایت از مشروطه برخاستند و مبانی آن را با اصول و احکام اسلامی سازگار می‌دانستند. به اینان «مشروعه‌خواه» گفته می‌شود. این رویارویی را به‌طور کلی می‌توان مهمترین مواجهه فکری بعد از انقلاب مشروطه دانست (Arjomand, 1981: 40-78). به‌رغم برخی همسویی‌های اولیه میان علمای مشروعه‌خواه و مشروطه‌خواه، مهم‌ترین عاملی که به ایجاد شکاف میان آنان انجامید، از اختلاف تفسیرشان درباره مشروع و نامشروع دانستن نظام مشروطیت پارلمانی و از عملکرد مشروطه‌طلبان و مجلس نشأت می‌گرفت (آجدانی، ۱۳۹۰: ۹۴-۹۵). مشروعه‌خواهان، مشروطه را یک نظام شیطانی به‌شمار می‌آوردند که هدفش، از میان بردن اسلام است (حائری، ۱۳۸۵: ۳۸). همان‌گونه که بررسی شد مهمترین شخصیت این طیف شیخ فضل‌الله نوری بود.

طیف مخالف، علمای مشروطه‌خواه بودند که با وجود تشابهات اعتقادی، تفاوت‌هایی نیز با هم داشتند. از نظر آنان تفکر مشروعه‌خواه، نشانگر ناآگاهی نسبت به مقتضیات زمان و مکان بوده و همین امر موجب مخالفت علمای طرفدار این تفکر با اصول مشروطه شد (منشادی، ۱۳۸۸: ۲۱-۲۲). به‌طور کلی علمای مشروطه‌خواه از یک‌سو دغدغه‌ها و

علقه‌های مذهبی داشتند و از سوی دیگر به عقل، دانش و تجارب بشری احساس نیاز می‌کردند. آن‌ها اسلام را به گونه‌ای تفسیر و تأویل می‌کردند که با دانش مدرن، تقارب و هم‌نشینی پیدا کرده بود (گودرزی، ۱۳۸۳: ۹۸-۹۹). در مجموع اگر نیروهای سنتی با انگیزه‌هایی چون تضمین اجرای شریعت و برقراری عدالت و قطع دخالت و سیطره بیگانگان از مملکت، مدافع انقلاب مشروطه بودند؛ نوگرایان و به‌ویژه روشنفکران تحقق ایده‌هایی مانند مشروطیت، قانون، آزادی، افزایش اقتدار و کارایی حکومت، ایجاد نظام سیاسی یکپارچه و منسجم به جای نظام کهنه و فرسوده قاجار و پیشبرد تحولات اقتصادی و اجتماعی و در یک کلام در پی برپایی «دولت مدرن» بودند (سمیعی اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۳۸). علامه نائینی مهم‌ترین شخصیت طیف علمای مشروطه‌خواه است که در ادامه استراتژی‌های کلامی وی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

✱ علامه نائینی

علامه نائینی در سال ۱۲۷۰ ه.ق در خانواده‌ای مشهور در شهر نائین متولد شد. پدر و پدربزرگ وی از شیخ‌الاسلام‌های شهر بودند. وی در اصفهان به مدت هفت سال نزد شیخ محمدباقر اصفهانی که از روحانیون با نفوذ آن شهر بود زندگی کرد. در سال ۱۳۰۳ ه.ق برای ادامه تحصیلات عازم حوزه علمیه نجف و بعد از توقف کوتاهی در آن‌جا راهی سامرا شد. وی در این شهر به واسطه نزدیکی به میرزای شیرازی، از مبارزات جنبش تحریم تنباکو مطلع شد و نخستین حرکت سیاسی خود را تجربه کرد (حق‌دار، ۱۳۸۴: ۱۱۸-۱۲۱). او مشارکت خود را در جنبش مشروطه‌خواهی علمای ایرانی با نگارش رساله تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله در سال ۱۳۲۷ ه.ق اعلام داشت (حق‌دار، ۱۳۸۴: ۱۱۸-۱۲۵). در سن ۷۶ سالگی در نجف در تاریخ ۲۶ جمادی‌الاول ۱۳۵۵ ه.ق در این شهر درگذشت (ورعی، ۱۳۸۱: ۱۲۵).

شاخص‌های استراتژی خشونت کلامی در کلام علامه نائینی

آیت‌الله نائینی در زمان مصادره مشروطیت به حمایت از مشروطه می‌پردازد. از نظر وی بهترین شکل حکومت عملی، مشروطه است. هدف آیت‌الله نائینی از نگارش کتاب

تنبيه‌الامه و تنزيه‌المله در آن شرایط تاریخی که موج غرب‌زدگی و غرب‌گرایی همه‌جا را فرا می‌گرفت، بازگشت به اسلام اصیل و شناساندن دوباره آن بود. حضور آیت‌الله نائینی در میان پیشتازترین قهرمانان مشروطه‌خواهی و این واقعیت که نائینی، مولف تنها رساله مشهور و مبسوط در دفاع از مشروطیت است، بیانگر اهمیت نقش و شخصیت ایشان است (عنایت، ۱۳۷۱: ۲۸۷). نائینی نیز ظلم و ستم حکومت قاجار را مبنای مبارزه خود قرار داده و می‌گوید:

«خداوند متعال در قرآن مجید و ائمه معصومین در مواقع عدیده، زندگی همراه با پذیرش سلطه حکمرانان استبدادگر را نوعی بردگی و ضدآزادی می‌دانند» (نائینی، ۱۳۸۷: ۱۸).

در این بیان نائینی که راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید نظرگاه اسلام واضح است؛ خشونت کلامی انتقادی و خشونت کلامی برجسب‌زنی نیز با عناوین «برده و اسارت» آن نیز به کار رفته است. آیت‌الله نائینی ضمن دریافت پیام مشروطه‌خواهی با رهبری روشنفکران غرب‌زده اشاره می‌کند:

«این سیل عظیم تمدن بشری که از بلاد غرب به سمت ممالک سرازیر است اگر ما رؤسای اسلام جلوگیری نکنیم و تمدن اسلام را کاملاً به‌موقع اجرا نکنیم، اساس مسلمانی تدریجاً از آثار آن سیل عظیم محو و نابود خواهد شد» (نائینی، ۱۳۸۷ الف: ۸۳). همچنین وی ذکر کرده است: «فرمان تفویض ولایت مصر به مالک اشتر از سوی امام علی سرشار از اصول اساسی من جمله تفکیک قوا است و حقوق والی بر رعیت و حقوق رعیت بر والی است که اروپاییان آن‌ها را ترجمه و در استنباط قوانین سرمشق خود ساخته‌اند» (نائینی، ۱۳۸۷ الف: ۱۰۴).

نائینی، جریان مشروطه‌خواهی روشنفکران را به «سیل عظیم تمدن بشری» تشبیه می‌کند، ضمن خشونت کلامی انتقادی و متهم کردن به انفعال رؤسای اسلام در مقابل این سیل، خشونت کلامی برچسب‌زنی سیل عظیم که آن را به خشونت طبیعی ویرانگر همانند کرده است و خشونت کلامی تهدیدکننده که گویای این نکته است که این سیل عظیم تحولی، بشری است و نه اسلامی، نتیجه این سیل سکولاریسم است. وی اشاره نموده است که تفکیک قوا در نهج البلاغه آمده است و غربی‌ها آن را کسب نموده‌اند؛ خشونت کلامی انتقادی همراه با خشونت کلامی بی‌اهمیت دانستن نوآوری غرب در مشروطه و تفکیک قوا و همچنین خشونت کلامی تضعیف‌کننده و تحقیرکننده مسلمانان به عدم مطالعه متون اسلامی و بی‌سوادی. باید افزود این خشونت‌ها در لفافه راهبردهای زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید نظریات اسلام و تخفیف و تحقیر تفکرات غربی بیان شده است. نائینی بر آزادی، تفکیک قوا و در کل بر مشروطیت تأکید دارد اما تدوین قانون برای وی اهمیت بیشتری دارد و می‌گوید:

«بدون تدوین قانون اساسی همه تدابیر مذکور چون «سر بی صاحب تراشیدن است»» (نائینی، ۱۳۸۷: ۵۸).

در این تشبیه که راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی آشکار است، خشونت کلامی انتقادی همراه شده است با خشونت برچسب‌زنی بدین دلیل که بدون قانون بودن را مانند سر بی صاحب تراشیدن بیان نموده که کاری بیهوده است. وی با تأکید بر نیاز اجماع به حکومت برای حفظ دین و جامعه، معتقد است از آن‌جا که انسان‌ها زیاده‌خواه و قدرت‌طلب و دچار طغیان امیال نفسانی هستند، مگر معصومان و مردان صالح که خود مراقب احوال خویش‌اند، باید نیرویی در جامعه باشد تا حفظ آزادی و عدالت و مانع طغیان گردد که او آن را قوه مسدوده می‌نامد (نائینی، ۱۳۸۲: ۸۷-۸۸). به نظر می‌رسد نائینی به غیر از معصومان برای سایر انسان‌ها قائل به ذات بد و شرور است که این در خود خشونت کلامی برچسب‌زنی و متهم کردن آنان به شرارت را مستتر و همچنین نیاز به کنترل خارجی

دارد که همان قوه مسدوده است، مسدوده خود متضمن خشونت کلامی تضعیف و تحقیرکننده، برچسب‌زنی و متهم کردن در عین انتقاد است. نائینی درباره سلطنت می‌گوید:

«سلطنت چه قائم به شخص واحد باشد یا به هیأت جمعی، به حق باشد یا به اغتصاب، به قهر باشد یا به وراثت یا به انتخاب، باید به حفظ شرف و استقلال و قومیت هر قومی و امتیازات آن قوم، چه امتیازات دینی باشد یا وطنیه، قیام نماید. (...) به همین دلیل است که در شریعت مطهره، حفظ بیضه اسلام را اهم جمیع تکالیف و سلطنت را از وظایف و شئون امامت مقرر فرموده‌اند. به اعتقاد وی، در نبود حکومت، جهات امتیازیه و ناموس اعظم دینی و مذهب و شرف و استقلال وطن و قومیتشان به کلی نیست و نابود خواهد شد، هر چند به اعلیٰ مدارج ثروت، مکت، آبادی و ترقی مملکت، نائل شوند» (نائینی، ۱۳۸۲: ۳۹).

نائینی در این کلام ضمن کاربرد راهبرد زبانی استدلالی، منظرسازی و تشدید و تخفیف؛ به ضرورت وجود حکومت اشاره دارد حتی اگر به شیوه قهریه کسب قدرت کرده باشد و در این بحث خشونت کلامی انتقادی را در بیان ضرورت حکومت به کار برده و نبود حکومت را مساوی با نابودی می‌داند و به نوعی خشونت کلامی تهدیدکننده را به کار برده است. در خود واژه «اغتصاب» نوعی خشونت کلامی مستتر است که به نظر می‌رسد خشونت کلامی دریغ کردن و سکوت را در خود جای داده است.

باید افزود شیوه دفاع نائینی از حکومت مشروطه، به‌طور کلی بر پایه یکی از ریشه‌دارترین عقاید شیعیان مبنی بر غصبی بودن حکومت در عصر غیبت استوار است (پولادی، ۱۳۸۵: ۱۵۹). بنابراین هر حکومتی در دوره غیبت، حکومت غاصب است و ضرورت وجود آن از این حیث است که نظم در جامعه برقرار گردد. البته واژه غصبی دارای بار معنایی منفی است که می‌تواند آباستن انواع خشونت کلامی باشد.

نائینی به نیابت فقها در دوره غیبت معتقد است. هر چند وی قطعاً ولایت فقیه را در عصر غیبت و در قلمرو حکومت پذیرفته است اما معتقد است اعمال چنین ولایتی عملاً و بدون ناظر ممکن نخواهد بود. وی تصریح می‌کند:

«نه اصل گماشتن نظارتی برای فقها در عصر غیبت ممکن است و نه به فرض گماشتن جز اهانت نتیجه و اثر دیگری محتمل» (نائینی، ۱۳۸۲: ۷۹).

در این جا نائینی با راهبرد زبانی تشدید و تخفیف، در صدد ارائه نظریه حکومتی است که با خشونت کلامی انتقادی به نقد جامعه بی‌نظم می‌پردازد و نظامی را شایسته می‌داند که در جهت حفظ بیضه اسلام، نظم را نیز حفظ نماید. از سوی دیگر برای ولایت فقیه نیز ناظر متصور می‌شود که بودن و نبودنش نتیجه‌اش اهانت است. به نظر می‌رسد در این جا آیت الله نائینی در کلام خود نوعی انسداد ایجاد کرده است چرا که نه حالت ایجابی آن را توضیح داده و نه سلبی و خطر آن را بیان کرده است.

از جمله شبهات مرتبط به قانون موضوعه در کتاب تنبیه‌المله و تنزیه‌المله آمده است:

«مسئولیت شهروندان مسلمانان نسبت به چنین قوانین و ضوابطی که ساخته بشر است، آثاری را برای او به وجود خواهد آورد که شرعی نیست؛ بدین معنا که در صورت عدم رعایت و اطاعت شهروندان از آن قانون، مسئولیت‌هایی متوجه شهروندان خاطی خواهد کرد و کیفر شهروندان خاطی نیز به سبب چنین مسئولیتی کاذب، بدعت محسوب می‌شود؛ زیرا بر اساس اصول و آموزه‌های وحیانی، انسان فقط در برابر قوانین الهی مسئول است و نه قانون دیگری و مسئولیت مومنین نسبت به قوانین صرفاً به دلیل الهی بودن آن قوانین توجیه‌پذیر است» (نائینی، ۱۳۸۲: ۷۴).

در بیان نائینی که راهبرد زبانی استدلالی و منظرسازی در آن به کار رفته است، علاوه بر خشونت کلامی انتقادی در واقع به دنبال ابراز خشونت کلامی متهم کردن علمای هم‌عصری خود به سطحی‌نگری است. نائینی اطاعت از قانون مجلس را بدعت نمی‌داند.

از آن جایی که تا پیش از مشروطه؛ کتاب خدا و سنت پیامبر خود قانون و شرع محسوب می‌شد؛ بدین ترتیب تدوین هر قانونی برای مسلمانان، لامحاله بدعت و مقابله با شرع محسوب می‌شد. نائینی ضمن مغالطه دانستن چنین برداشتی آن را همانند «رفع مصاحف شامیان» و شعار «لا حکم الا الله» گفتن خوارج نهروان می‌داند و می‌گوید:

«این مطلب از اظهر بدیهاات اسلامیه و متفق علیه کل علما است و از ضروریات است که تقابلی با دستگاه نبوت و در مقابل شارع مقدس دکان باز کردن که در لسان اخبار بدعت و به اصطلاح فقها تشریعی هم گویند» (نائینی، ۱۳۸۲: ۷۴).

در این موضع‌گیری که با راهبرد زبانی منظرسازی، تشدید و تخفیف بیان شده است، در پاسخ به مشروعه خواهان به‌خصوص شیخ فضل‌الله نوری است؛ نائینی علاوه بر خشونت کلامی انتقادی خشونت کلامی برچسب‌زنی (رفع مصاحف شامیان، خوارج و دکان‌باز بدعت‌گذار) به چشم می‌خورد. همچنین به متهم کردن مخالفین می‌پردازد که مدعی هستند جعل و بدعت است. همچنین نائینی کسانی که تدوین قانون را نوعی بدعت می‌شمردند، جز اخباریون به‌شمار می‌آورد که به واسطه نفهمیدن حقیقت تشریع و بدعت، حتی نوشتن رساله عملیه در زمان غیبت را نیز بدعت تلقی کرده‌اند.

جدول ۱- گفتمان روشنفکری مشروطه و نوع خشونت کلامی

روشنفکر	گفتمان روشنفکری	مصادیق	نوع خشونت کلامی
میرزاملکم	سکولار- غرب‌گرا	«ای وارثان رسول خدا، ای امیدهای این ملت واژگون‌بخت در قبول چنین دعوت رحمانی چه تأمل دارید؟» (روزنامه قانون، نمره بیست‌ودو: ۲).	خشونت کلامی انتقادی و خشونت کلامی متهم کردن علما به غفلت و ناآگاهی.
		«حیوانات کوچه‌های فرنگستان می‌دانند که هیچ کس نمی‌تواند در حق آنها تعدی بکند و ما که به شرافت جنس خود فخرها می‌کنیم از کمترین حقوق زندگی به‌قدر ذره‌ای اطمینان نداریم» (روزنامه قانون، شماره سوم: ۴).	خشونت کلامی انتقادی، توهین‌آمیز، تضعیف‌کننده
طالبوف	سکولار- غرب‌گرا	«در وطن ما هر چه در راه برند، اگر مال ملت خارجه است دولت غرامت او را می‌کشد، اگر مال تبعه ایران است، هر کس تعاقب کند، دیوانه است» (طالبوف، ۱۳۹۴: ۱۲۳).	خشونت کلامی انتقادی، خشونت کلامی متهم کردن دولت به بی‌مسئولیتی در برابر تبعه خود، خشونت کلامی برچسب‌زنی به ملت خویش.
		«به عقیده من سبب عمده و علت اصلی جهالت ملت اسلام الفبا یا ابجد مندرس ما است که بعد از پنجاه سال تعلیم، کلمات را بی‌قرینه و تصور معنی ما قبل و ما بعد او نمی‌توانیم درست بخوانیم» (طالبوف، ۱۳۵۶: ۸۶).	خشونت کلامی انتقادی، بی‌اهمیت کردن
شیخ فضل‌الله نوری	مذهبی	«هیچ شنیده بودید تا این تاریخ که یک آدمی در دنیا گفته و یا نوشته و پراکنده کرده باشد که الوهیت خدا، مشروطه است و لقد قالو کلمه الکفر» (رضوانی، ۱۳۶۲: ۲۹).	خشونت کلامی انتقادی، خشونت کلامی متهم کردن غرب‌گراها به کفر و خشونت کلامی بی‌اهمیت کردن مشروطه غربی

ادامه جدول ۱-

روشنفکر	گفتمان روشنفکری	مصادق	نوع خشونت کلامی
شیخ فضل‌الله نوری	مذهبی	«برای معالجه ظلم، دفع فاسد به افسد کردند، قوانین مجعوله آنها که از روح آزادی اروپا برداشته شده بود، باعث شد که مردم فاسدالعقیده، بی‌ملاحظه بر ضعف اسلام آنچه خواستند، گفتند و نوشتند؛ (...) مجدداً منحرفین به لباس دوستی در صدد شده‌اند که دست‌خط مجرمانه بر تشکیل مجلس و اساس سابق صادر نماید و یقین است چنانچه به این مقصود برسند، چه بر سر مسلمانان خواهند آورد» (مؤسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۸۹، جلد چهارم: ۴۲).	خشونت کلامی انتقادی، متهم کردن و سرزنش کردن، برچسب زدن
آیت‌الله نائینی	مذهبی	«حقیقت استبداد دولت غاصبه عبارت است از اغتصاب آن و مشروطگی آن هم عبارت است از انتزاعش از غاصبین» (نائینی، ۱۳۸۲: ۶۲).	خشونت کلامی انتقادی، خشونت کلامی متهم کردن به غصب، خشونت کلامی برچسب‌زنی اغتصاب
		«این سیل عظیم تمدن بشری که از بلاد غرب به سمت ممالک سرازیر است اگر ما رؤسای اسلام جلوگیری نکنیم و تمدن اسلام را کاملاً به موقع اجرا نکنیم، اساس مسلمانی تدریجاً از آثار آن سیل عظیم محو و نابود خواهد شد» (نائینی، ۱۳۸۷الف: ۸۳). همچنین وی ذکر کرده است: «فرمان تفویض ولایت مصر به مالک اشتر از سوی امام علی سرشار از اصول اساسی من جمله تفکیک قوا است و حقوق والی بر رعیت و حقوق رعیت بر والی است که اروپاییان آنها را ترجمه و در استنباط قوانین سرمشق خود ساخته‌اند» (نائینی، ۱۳۸۷الف: ۱۰۴).	خشونت کلامی انتقادی، متهم کردن، تهدیدکننده، برچسب زدن.

منبع: نگارندگان بر پایه یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

از آنجایی که گفتمان‌ها در هر عصری نشان از چالش‌های آن عصر در همگرایی و واگرایی جریان‌های سیاسی دارد. در دوره مشروطه نیز گفتمان‌ها در بافت، قالب فکری و عرفی، بازتابی از واقعیات این عصر بوده است. این دوره نمایان‌گر صف‌بندی روشنفکران غرب‌زده در مقابل نخبگان مذهبی (علما و روحانیون) است. هدف اصلی این تحلیل، آشکار ساختن خشونت کلامی نهفته در ساختار گفتمانی گرایش‌های مختلف روشنفکری و تأثیری است که آزارهای کلامی بر قربانیان خود می‌گذارد. با پیروی از سنت گفتمان انتقادی، این مطالعه در یک الگوی تفسیری به بررسی این موضوع می‌پردازد که چگونه خشونت در قالب بیان کلامی می‌تواند باعث آسیب شود. بنابراین خشونت کلامی در این دوره شاید بتوان گفت مانند همه دوره‌ها وجود داشته است. این نوشتار درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش است: «چگونه می‌توان خشونت زبانی را در گفتار و کلام گفتمان‌های مختلف روشنفکری در عصر مشروطه شناسایی و تحلیل نمود؟» برای پاسخ به این پرسش از روش تحلیل گفتمان انتقادی روث ووداک و همچنین نظریه خشونت کلامی پاتریشیا اوانز به مثابه ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها در بررسی گفتمان‌های روشنفکرانی چون میرزاملکم، طالبوف، شیخ‌فضل‌الله نوری و آیت‌الله نائینی استفاده نمود. آنچه از این بررسی در اولین وهله به دست آمد این بوده که خشونت کلامی در هر پنج راهبرد زبانی وداک، در این دوره در تقابل دو گروه منورالفکران و علما هم در مکاتبات آنها یعنی روزنامه‌ها، کتب و رساله‌ها و هم موضع‌گیری‌های شفاهی آنان وجود داشته است و دوم؛ خشونت کلامی روشنفکران غرب‌گرا نسبت به علما بیشتر و آشکارتر بوده است.

خشونت کلامی روشنفکران غرب‌گرا علیه علما و روحانیون و طرز تفکر آنان مبرهن و آشکار است. اما خشونت کلامی در گفتمان دینی که عمدتاً توسط عالمان روحانی می‌باشد در این دوره، به نظر بیشتر درون‌گفتمانی بوده است تا مقابله با گفتمان روشنفکران غرب‌گرا. خشونت کلامی روشنفکران این دوره در پنج راهبرد زبانی در قالب‌ها و گونه‌های مختلف خشونت کلامی اوانز قابل بررسی بوده است و کمیت آن متفاوت می‌باشد. از سوی دیگر بیشترین خشونت کلامی مطابق با چهارچوب نظری نوشتار، خشونت

کلامی انتقادی در هر دو گفتمان بوده است چرا که بنابر نام گذاری آنان، روشنفکران منتقد بوده‌اند. در مرتبه دوم کاربرد خشونت کلامی، اتهامی و تضعیفی و در نهایت برجسب‌زنی بیشترین کاربرد را نسبت به سایر انواع خشونت کلامی داشته‌اند.

باید افزود خشونت کلامی در این دوره موجب آسیب شده است چرا که جنبش مشروطه را بدون نتیجه مناسب و کارآمد به چالش کشید. با توجه به تحلیل گفتمان انتقادی وداک باید گفت، خشونت کلامی در راهبردهای گفتمانی، روشنفکران را صرفاً به درون گفتمان و مقابله بین گفتمانی برای حذف یکدیگر مشغول کرد نه رسیدن به آرمان جامعه قانونمند. می‌توان گفت خشونت کلامی در دوره مشروطه با توجه به بافت تاریخی، یکی از عوامل واگرایی روشنفکران این دوره بوده و خود سبب شده است تا روشنفکران به اجماع فکری نرسند و بدین ترتیب هر گروه، مسیر مشروطیت را به سمتی منحرف نمایند و در نهایت روشنفکران غرب‌گرا یا همان منورالفکران موفق شدند با اعمال خشونت کلامی و شکل‌دهی به افکار عمومی مسیر مشروطه را به نفع خویش تغییر دهند.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Nafiseh Allahdadi		https://orcid.org/0000-0002-5590-7756
Alireza Samiee Esfahani		https://orcid.org/0009-0001-4729-075x
Reza Rezaei		https://orcid.org/0000-0002-7636-6135
Reza Dehbanipour		https://orcid.org/0000-0001-8448-9250

منابع

- آبادیان، حسین، (۱۳۸۵)، «دو رویکرد عمده در جنبش مشروطه ایران»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، سال ۲۱، دوره ۶، شماره ۲۳.
- ابوالحسنی منذر، علی، (۱۳۶۸)، *پایداری تا پای دار*، تهران: مؤسسه تحقیقاتی و انتشاراتی نور.
- آجدانی، لطف‌الله، (۱۳۸۳)، *علماء و انقلاب مشروطیت ایران*، تهران: اختران.

- آجدانی، لطف‌الله، (۱۳۹۰)، *علما و انقلاب مشروطیت ایران*، تهران: اختران.
- آجدانی، ماشالله، (۱۳۸۶)، *مشروطه ایرانی*، تهران: اختران.
- آدمیت، فریدون و هما ناطق، (۱۳۵۶)، *افکار اجتماعی و سیاسی و اقتصادی در آثار منتشر نشده دوره قاجار*، تهران: آگاه.
- آریان‌راد، امین و علیرضا ملانی‌توانی، (۱۳۹۸)، «بازنمایی شخصیت شیخ فضل‌الله نوری در تاریخ‌نگاری گفتمان اسلام‌گرای دوره جمهوری اسلامی»، *تاریخ ایران*، دوره ۱۲، شماره ۲.
- اعتمادالسلطنه، محمدحسن، (۱۳۵۰)، *روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه*، تهران: امیرکبیر.
- اکبری، محمدعلی، (۱۳۸۵)، *پیشگامان اندیشه جدید در ایران: عصر روشنگری ایرانی*، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- انصاری، مهدی، (۱۴۰۰)، *شیخ فضل‌الله نوری و مشروطیت*، تهران: امیرکبیر.
- بامداد، مهدی، (۱۳۶۳)، *تاریخ رجال ایران در قرون ۱۲ و ۱۳*، چاپ سوم، تهران: زوار.
- بروجردی، مهرزاد، (۱۳۸۴)، *روشنفکران ایرانی و غرب*، ترجمه جمشید شیرازی، تهران: فرزانه روز.
- بشیریه، حسین، (۱۳۷۸)، *سیری در نظریه‌های جدید در علوم سیاسی*، تهران: نشر علوم نوین.
- بشیریه، حسین، (۱۳۹۷)، *زمینه‌های اجتماعی انقلاب ایران*، ترجمه علی اردستانی، تهران: نگاه معاصر.
- بهنام، جمشید، (۱۳۸۳)، *ایرانیان و اندیشه تجدد*، تهران: فرزانه.
- بیگدلی، علی، (۱۳۸۵)، «فهم روشنفکران مشروطه‌خواه از مفهوم مدرنیته»، *پژوهشنامه علوم انسانی*، شماره ۵۱.
- پولادی، کمال، (۱۳۸۵)، *تاریخ اندیشه سیاسی در ایران و اسلام*، تهران: مرکز.
- ترکمان، محمد، (۱۳۶۲)، *رسائل، اعلامیه‌ها، مکتوبات و روزنامه شیخ فضل‌الله نوری*، ج ۱، تهران: رسا.
- جمالزاده، ناصر، (۱۳۸۸)، «ویژگی‌های تاریخی و جامعه‌شناختی اندیشه سیاسی طالبوف تبریزی»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، سال چهارم، شماره اول.
- حائری، عبدالهادی، (۱۳۸۵)، «واژه مشروطه»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، سال بیستم، شماره‌های ۲۲۷-۲۳۰، مرداد و آبان.

- حائری، عبدالهادی، (۱۳۸۷)، *نخستین رویارویی اندیشه‌گران ایران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب*، چاپ پنجم، تهران: امیرکبیر.
- حسین‌پور، روح‌الله، (۱۳۸۲)، *روشنفکران عصر مشروطه و تجدد (با تأکید بر میرزا ملکم‌خان)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- حقدار، علی‌اصغر، (۱۳۸۴)، *قدرت سیاسی در اندیشه ایرانی: از فارابی تا نائینی*، تهران: کویر.
- دولت‌آبادی، یحیی، (۱۳۶۱)، *حیات یحیی*، تهران: عطار و فردوسی.
- رضوانی، هما، (۱۳۶۲)، *لویح آقا شیخ فضل‌الله نوری*، تهران: تاریخ ایران.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا، (۱۳۸۷)، «جامعه قدرتمند، دولت ضعیف؛ تبیین جامعه شناختی مناسبات دولت - جامعه در ایران عصر قاجار»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۸، شماره ۳.
- طالبوف، عبدالرحیم، (۱۳۵۶)، *مسالك المحسنين*، مقدمه محمدباقر مؤمنی، چاپ دوم، تهران: شبگیر.
- طالبوف، عبدالرحیم، (۲۵۳۶)، *کتاب احمد*، به کوشش مؤمنی، تهران: کتاب‌های جیبی.
- عنایت، حمید، (۱۳۷۱)، *اندیشه سیاسی در اسلام معاصر*، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران: خوارزمی.
- فلاح، مرتضی و لیلا جعفری، (۱۳۸۹)، «دیدگاه طالبوف تبریزی درباره دو رویه تمدن غرب»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، پیاپی ۲۷۸، شماره‌های ۲۷۷-۲۷۸.
- قادری، حاتم، (۱۳۸۵)، *اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران*، تهران: سمت.
- کواشی، فاطمه و احمد خاتمی و دیگران، (۱۳۹۸)، «میرزا عبدالرحیم طالبوف: مسئله «خود» و «دیگری» و توسعه فرهنگی اجتماعی ایران»، *تاریخ ایران*، دوره ۱۲، شماره ۲.
- ملک‌زاده، مهدی، (۱۳۷۱)، *تاریخ انقلاب مشروطیت ایران*، تهران: علمی.
- منشادی، مرتضی، (۱۳۸۸)، «تحول مفهوم حکومت در ایران و منازعات ناشی از به‌کارگیری مفاهیم نو: از سلطنت مستبده تا مشروطه سلطنتی»، *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، شماره ۱۱، پاییز.
- میرزاصالح، غلامحسین، (۱۳۷۲)، *بحران دموکراسی در مجلس اول*، تهران: طرح نو.
- میرسپاسی، علی، (۱۳۹۳)، *تأملی در مدرنیته ایرانی: بحثی درباره گفتمان‌های روشنفکری و سیاست مدرنیزاسیون در ایران*، ترجمه جلال توکلیان، تهران: ثالث.

- میرموسوی، سیدعلی، (۱۳۸۲)، «اجتهاد و مشروطیت تأملی در اندیشه سیاسی شیعه در دوران مشروطه»، فرهنگ و اندیشه، سال ۲، شماره ۵.
- ناظم‌الاسلام کرمانی، محمدبن علی، (۱۳۶۲)، تاریخ بیداری ایرانیان، تهران: نوین-آگاه.
- ناظم‌الدوله، ملک‌خان، (۱۳۹۹)، کتابچه غیبی، تهران: امید فردا.
- ناظم‌الدوله، ملک‌خان، روزنامه قانون.
- نائینی، آیت‌الله میرزا محمدحسین، (۱۳۸۲)، تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله، تصحیح و تحقیق سیدجواد ورعی، قم: بوستان کتاب.
- نائینی، محمدحسین، (۱۳۸۷)، تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله، تهران: انتشارات مرکز انقلاب اسلامی.
- وحدت، فرزین، (۱۳۸۲)، رویارویی فکری ایران با مدرنیت، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس.
- ورعی، سیدجواد، (۱۳۸۲)، مقدمه تحقیق در: نائینی، آیت‌الله میرزا محمدحسین، تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله، قم: بوستان کتاب.
- کسروی، احمد، (۱۳۵۷)، تاریخ مشروطه ایران، تهران: امیرکبیر.
- کیا، تندر، (۱۳۸۱)، گزارشی تحلیلی از بردار رفتن آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری در نهضت مشروطه، تهران: کتاب صبح.
- گودرزی، غلامرضا، (۱۳۸۳)، دین و روشنفکری مشروطه، تهران: اختران.

References

- Arjomand, Seyed A, (1981), "The Shiite Hierocracy and the stat in Modern Iran: 1785- 1890", *European Journal of Sociology*, Vol. 22, No. 1.
- Benke, G, (2000), "Diskursanalyse als sozialwissenschaftliche Untersuchungsmethode", *SWSRundschau*, Vol. 2, No. 1.
- Fairclough, N & Wodak, R, (1997), "Critical Discourse Analysis", In T.A. Van Dijk (ed), *Discourse as Social Interaction*, London: Sage, 256–284.
- Fairclough, N./Kress, G, (1993), "Critical Discourse Analysis", *Sage Journals*, Vol 4, Issue 2.

- Kress, G & R. Hodge, (1979), *Language as Ideology*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Milani, Mohsen, (2005), "Shi'ism and the State in the Cinstitution of the Islamic Republic of Iran", *Iran Political Culture in the Islamic Republic*, Edited by Samih K.Farsoun and Mehrdad Mashayekhi Routledge London and New York.
- Munishi, Shkumbin, (2018), "Language and Ideology in the Context of Language Policy of Albanian Lanuage", *Journal of Educational and Social Research*, Vol. 8, No. 2.
- Rabiah, S, (2012), *Language as a Tool for Communication and Cultural Reality Discloser*, Makassar: Universitas Muslim Indonesia.
- Sirbu, A, (2015), "The Significance of Language as a Tool of Communication", *Mircea cel Batran Naval Academy Scientific Bulletin*, Vol. 18, No. 2, [Http: //doi.org/1021279/1454-864x](http://doi.org/1021279/1454-864x).
- Wodak, R & Meyer, M, (2001), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: SAGE Publications.
- Wodak, R, (2004), "New Directions in Research on Political Discourse?", *Journal of Language and Politics*, Vol. 3, No. 1, doi:10.1075/jlp.3.1.02wod.
- Wodak, R, (2007), "Pragmatics and Critical Discourse Analysis", *Pragmatics and Cognition*, Vol. 15, No. 1.
- Wodak, R, (2000b), "Recontextualization and the Transformation of Meanings: A Critical Discourse Analysis of Decision Making in EU-meetings about Employment Policies", In: S. Sarangi and M. Coulthard (eds), *Discourse and Social Life*, Harlow: Pearson Education.
- Wodak, R & Meyer, M, (2001), *Methods of Critical Discourde Analysisi*, London: SAGA Publications.
- Tartory, R & els, (2022) "Critical Discourse Analysis of Verbal Violence in William Shakespeare's *Merchant of Venice*", *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 12, No. 9, pp. 1900-1910, September 2022. DOI: <https://doi.org/10.17507/tpls.1209.24>.

- Zagar, Igor.z, (2010), *Topoi in Critical Discourse Analysis*, Lodz Papers in Pragmatics, <https://doi.org/10.2478/n10016010-0002-1>.

In Persian

- Abadian, Hossein, (2006), "Two Major Approaches in the Constitutional Movement of Iran", *Political-Economic Information*, Year 21, Vol. 6, No. 230. [In Persian]
- Abolhasani Monzar, Ali, (1989), *Persistence to the Point of Being Permanent*, Tehran: Noor Research and Publishing Institute. [In Persian]
- Adamiyat, Fereydoun & Homa Nateg, (1977), *Social, Political and Economic Thoughts in Unpublished Works of the Qajar Period*, Tehran: Agah. [In Persian]
- Ajdani, Lotfollah, (2004), *Scholars and the Constitutional Revolution of Iran*, Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Ajdani, Lotfollah, (2011), *Scholars and the Constitutional Revolution of Iran*, Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Ajdani, Mashallah, (2007), *Iranian Constitution*, Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Akbari, Mohammad Ali, (2006), *Pioneers of New Thought in Iran: The Age of Iranian Enlightenment*, Tehran: Institute for Research and Development of Humanities. [In Persian]
- Ansari, Mehdi, (1400), *Sheikh Fazlullah Nouri and Constitutionalism*, Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Arianrad, Amin & Alireza Mollai-Tavani, (2019), "Representation of the Personality of Sheikh Fazlollah Nouri in the Historiography of the Islamist Discourse of the Islamic Republic Period", *History of Iran*, Vol. 12, Issue 2. [In Persian]
- Bamdad, Mehdi, (1984), *History of Iranian Men in the 12th, 13th and 14th Centuries*, Third Edition, Tehran: Zavar. [In Persian]
- Bashirieh, Hossein, (1999), *A Journey Through New Theories in Political Science*, Tehran: New Sciences Publishing House. [In Persian]
- Bashirieh, Hossein, (2018), *Social Contexts of the Iranian Revolution*, Translated by Ali Ardestan, Tehran: Negah Moaser. [In Persian]

- Behnam, Jamshid, (2004), *Iranians and the Thought of Modernity*, Tehran: Farzan. [In Persian]
- Bigdali, Ali, (2006), “Constitutionalist Intellectuals’ Understanding of the Concept of Modernity”, *Journal of Humanities*, Vol. 4, No. 51. [In Persian]
- Boroujerdi, Mehrzad, (2005), *Iranian Intellectuals and the West*, Translated by Jamshid Shirazi, Tehran: Farzan Rooz. [In Persian]
- Dowlatabadi, Yahya, (1982), *The Life of Yahya*, Tehran: Attar and Ferdowsi. [In Persian]
- Enayat, Hamid, (1992), *Political Thought in Contemporary Islam*, Translated by Baha'uddin Khorramshahi, Tehran: Kharazmi. [In Persian]
- Etemad-ol-Saltaneh, Mohammad Hassan, (1977), *Etemad-ol-Saltaneh Memoirs Newspaper*, Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Fallah, Morteza & Leila Jafari, (2010), “Talibov Tabrizi’s View on the Two Practices of Western Civilization”, *Political-Economic Information*, Vol. 278, No. 277-278. [In Persian]
- Ghaderi, Hatem, (2006), *Political Thoughts in Islam and Iran*, Tehran: Samt. [In Persian]
- Goodarzi, Gholamreza, (2004), *Religion and Constitutional Intellectualism*, Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Haeri, Abdolhadi, (2008), *The First Encounter of Iranian Thinkers with the Two Practices of Western Bourgeois Civilization*, Fifth Edition, Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Haeri, Abdul Hadi, (2006), “The Word Constitutional”, *Political-Economic Information*, Vol. 20, No. 227-230. [In Persian]
- Haqdar, Ali Asghar, (2005), *Political Power in Iranian Thought: From Farabi to Na’ini*, Tehran: Kavir. [In Persian]
- Hosseinpour, Ruhollah, (2003), “Thesis: Intellectuals of the Constitutional Era and Modernity (with Emphasis on Mirza Malkom Khan)”, *University of Tehran*, Supervisor Dr. Malkotian. [In Persian]
- Jamalzadeh, Nasser, (2009), “Historical and Sociological Characteristics of Talibov Tabrizi’s Political Thought”, *Journal of Political Science*, Vol. 4, Issue 1. [In Persian]

- Kasravi, Ahmad, (1978), *Constitutional History of Iran*, Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Kia, Tandar, (2002), *An Analytical Report on the Passing of Ayatollah Sheikh Fazlullah Nouri in the Constitutional Movement*, Tehran: Ketab Sobh. [In Persian]
- Kouachi, Fatemeh et al., (2019), "Mirza Abdolrahim Talibov: The Problem of "Self" and "Other" and the Socio-Cultural Development of Iran", *History of Iran*, Vol. 12, Issue 2. [In Persian]
- Malekzadeh, Mehdi, (1992), *History of the Constitutional Revolution of Iran*, Tehran: Elmi. [In Persian]
- Manshadi, Morteza, (2009), "The Evolution of the Concept of Government in Iran and the Conflicts Arising from the Application of New Concepts: From Autocratic Monarchy to Constitutional Monarchy", *Political and International Approaches*, No. 11, Autumn. [In Persian]
- Mir Mousavi, Seyed Ali, (2003), "Ijtihad and Constitutionalism: A Reflection on Shiite Political Thought in the Constitutional Era", *Culture of Thought*, Vol. 2, Issue 5. [In Persian]
- Mirsepasi, Ali, (2014), *Reflections on Iranian Modernity: A Discussion on Intellectual Discourses and the Politics of Modernization in Iran*, Translated by Jalal Tavakolian, Tehran: Sales. [In Persian]
- Mirzasaleh, Gholamhossein, (1993), *The Crisis of Democracy in the First Parliament*, Tehran: Tarh No. [In Persian]
- Naeini, Mohammad Hossein, (2008), *Punishment of the Nation and the Purification of the Nation*, Tehran: Islamic Revolution Center Publications. [In Persian]
- Naini, Ayatollah Mirza Mohammad Hussein, (2003), *Punishing the Nation and Purifying the Nation*, Edited and Researched by Seyed Javad Warei, Qom: Bustan Kitab. [In Persian]
- Nazem al-Dawlah, Malik Khan, (2019), *The Book of the Unseen*, Tehran: Omid Farda. [In Persian]
- Nazim-ol-Islam Kermani, Mohammad Ben Ali, (1983), *History of the Awakening of the Iranians*, Tehran: Novin-Aghah. [In Persian]
- Nazim-ud-Dawlah, Malkom Khan, *Qanun Newspaper*. [In Persian]

- Polladi, Kamal, (2006), *History of Political Thought in Iran and Islam*, Tehran: Markaz. [In Persian]
- Rezvani, Homa, (1983), *Bills of Agha Sheikh Fazlullah Nouri*, Tehran: History of Iran. [In Persian]
- Talibov, Abdolrahim, (1977), *Masalak al-Mahsinin, Introduction by Mohammad Baqir Momeni*, Second Edition, Tehran: Shabgir. [In Persian]
- Talibov, Abdolrahim, (2017), *The Book of Ahmad, by Momeni*, Tehran: Pocket Books. [In Persian]
- Turkman, Mohammad, (1983), *Epistles, Declarations, Letters and Newspapers of Sheikh Fazlullah Nouri*, Tehran: Rasa. [In Persian]
- Vahdat, Farzin, (2003), *Iran's Intellectual Confrontation with Modernity, Translated by Mehdi Haghighatkah*, Tehran: Qoghnoos. [In Persian]
- Warei, Seyed Javad, (2003), *Introduction to the Research in: Na'ini, Ayatollah Mirza Mohammad Hussein, Tanbiyy al-Ma and Tanziyy al-Mulla*, Qom: Qom Book Garden. [In Persian]

استناد به این مقاله: الله‌دادی، نفیسه، سمیعی اصفهانی، علیرضا، رضایی، رضا و دهبانی‌پور، رضا، (۱۴۰۵)، «تحلیل راهبردهای خشونت کلامی در گفتمان‌های روشنفکری مشروطه؛ رویکرد انتقادی به گفتمان سیاسی»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۲۸، شماره ۵۶، ۷۵-۱۲۲.

Doi: 10.22054/QPSS.2025.84517.3576

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License